

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: गौखनि-१०/ ०२१९/प्र.क्र.९/ख-१,
हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय मुंबई-३२,
दिनांक : ०३/०९/२०१९.

वाचा :-

- १) शासन निर्णय महसूल व वन विभाग, क्रमांक : गौखनि १०/०६१५/प्र.क्र.२८९/ख,
दिनांक : ३ जानेवारी, २०१८
- २) महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३ मधील
प्रकरण पाच

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३ मधील प्रकरण पाच मध्ये, नाला, नदी व खाडीपात्रातील वाळू/रेतीच्या निर्गतीबाबत तरतुदी केल्या असून, नियम ७० मध्ये, “लिलाव, विनियोग इत्यादीच्या अटी व शर्ती यासंबंधातील कार्यपध्दती शासनाकडून वेळोवेळी सूचनांच्याद्वारे विनिर्दिष्ट करण्यात येईल,” अशी तरतूद केली आहे. यापूर्वी शासन निर्णय क्र. गौखनि १०/०५१२/प्र.क्र.३००/ख, दि. १२.०३.२०१३ अन्वये वाळू/रेती निर्गती विषयी धोरण जाहीर केले होते.

तदनंतर, शासन निर्णय दि. १२/०३/२०१३ अन्वये विहित वाळू/रेती निर्गती धोरणाच्या अंमलबजावणीतील त्रुटी व उणिवा दूर करणे, केंद्र शासनाच्या MOEF ने अधिसूचना क्र. REGD.NO.DL.३३००४/९९, दि.१५/०९/२०१६ नुसार स्थापन केलेल्या समित्या व नदीपात्रातील वाळू उत्खननाबाबत संनियंत्रणाची प्रक्रिया यासंदर्भातील केलेल्या तरतूदी समाविष्ट करणे, आणि Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ नुसार पर्यावरणाचा समतोल राखण्याबाबत तांत्रिक मुद्यांचा समावेश करून सर्वकष वाळू/रेती निर्गती धोरण संदर्भ क्र. १ वरील शासन निर्णय दि.०३/०९/२०१८ अन्वये विहित करण्यात आले होते.

तथापि, केंद्र शासनाच्या खनिकर्म विभागाने मार्च, २०१८ मध्ये Sand Mining Framework २०१८ प्रसिध्द केले. त्यामध्ये वाळू/रेती निर्गती करताना आवश्यक असणाऱ्या बाबीसंदर्भात देशातील काही ठळक राज्यांचा अभ्यास करून काही दिशानिर्देश दिले. तसेच मा. राष्ट्रीय हरीत न्यायाधिकरणाने (NGT) यांनी O.A. No. ३६८/२०१५ मध्ये दि.१९/०९/२०१८ रोजीच्या आदेशान्वये केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालय यांच्याशी समन्वय साधून Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ व Sand Mining Framework २०१८ नुसार धोरणात अनुकूल बदल करण्याचे निदेश दिले होते. त्याचप्रमाणे मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ नागपूर यांच्याकडे दाखल जनहित याचिका क्र.११०/२०१८ मध्ये मा.

उच्च न्यायालयापुढे सुधारीत वाळू धोरण तयार करण्याचे आश्वासन राज्यशासनातर्फे देण्यात आले आहे. त्यानुसार MOEF &CC शी विचार विनिमय करून नविन वाळू/रेती निर्गती धोरण तयार करण्यासाठी संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करून काही ठळक राज्यांच्या वाळू धोरणांचा अभ्यास करण्यात आला होता. त्या पार्श्वभूमीवर Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ व Sand Mining Framework २०१८ मधील दिशानिर्देशांचा विचार करून महाराष्ट्र राज्याच्या भौगोलिक परिस्थितीनुसार अनुकूल असलेल्या बाबी समाविष्ट करून खालील प्रमुख उद्दीष्टे डोळ्यासमोर ठेवून सर्वसमावेशक सुधारीत धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती:-

- अ) पर्यावरण संतुलन राखत समतोल व स्थायी विकास साधणे आणि या प्रक्रियेत लोकांना अधिकाधिक प्रमाणात सहभागी करून घेणे,
- आ) वाळू/रेती उत्खननाचा पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्यांच्या हिताचे रक्षण करतानाच, वाळू/रेतीगटाच्या लिलाव प्रक्रियेत पारदर्शकता आणणे
- इ) अवैध उत्खनन व वाहतूकीच्या घटनांना प्रभावीपणे आळा घालून राज्याच्या महसूलात वाढ करणे,

शासन निर्णय :

प्रस्तावनेतील विवेचनाच्या पार्श्वभूमीवर, वाळू /रेती निर्गती विषयक धोरणाबाबतचे संदर्भाधीन शासन निर्णय दि.०३.०१.२०१८ अधिक्रमित करून, राज्यातील नदीपात्रातील वाळू/रेती उत्खननासंदर्भात सुधारित कार्यपध्दती अवलंबण्याकामी पुढीलप्रमाणे नव्याने मार्गदर्शक तत्वे शासन विहित करीत आहे :-

१. वाळू/रेती उत्खनन व वाहतूकीबाबतची कार्यपध्दती-

अ-१. (१) - जिल्हा वाळू सनियंत्रण समिती -

प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये वाळू/रेती निर्गती संबंधी संपूर्ण प्रक्रियेचे सनियंत्रण करण्यासाठी जिल्हा वाळू सनियंत्रण समिती (District Sand Monitoring Committee) गठीत करण्यात येईल. (यापुढे ज्याचा उल्लेख -जिल्हास्तरीय समिती म्हणून करण्यात येईल.)

सदर समितीची संरचना खालीलप्रमाणे असेल:-

१) जिल्हाधिकारी	- अध्यक्ष
२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	- सदस्य
३) पोलीस अधिक्षक/पोलीस आयुक्त	- सदस्य

४) अपर जिल्हाधिकारी	-सदस्य
५) कार्यकारी अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम विभाग	-सदस्य
६) कार्यकारी अभियंता, जलसंपदा विभाग	- सदस्य
७) उप वनसंरक्षक	-सदस्य
८) प्रादेशिक परिवहन अधिकारी	-सदस्य
९) प्रादेशिक अधिकारी, महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ	-सदस्य
१०) वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण यंत्रणा	-सदस्य
११) जिल्हा खनिकर्म अधिकारी	-सदस्य सचिव

एखाद्या विशिष्ट मुद्द्याबाबत सल्ला व मार्गदर्शनासाठी या समितीचे अध्यक्ष अन्य तज्ञ व्यक्ती तथा अधिकारी यांची निमंत्रित सदस्य म्हणून नियुक्ती करू शकतील.

अ-१.(२) - तालुकास्तरीय वाळू संनियंत्रण समिती -

जिल्ह्यातील प्रत्येक तालुक्यासाठी तालुकास्तरीय वाळू संनियंत्रण समिती (Taluka Sand Monitoring Committee) स्थापन करण्यात येईल. (सदर समितीचा उल्लेख यापुढे -तालुकास्तरीय समिती म्हणून करण्यात येईल.)

सदर समितीची रचना खालिलप्रमाणे असेल:-

१) उपविभागीय अधिकारी	- अध्यक्ष
२) उपविभागीय पोलीस अधिकारी	- सदस्य
३) कनिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयामार्फत नामनिर्देशित)	-सदस्य
४) कनिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांचे मार्फत नामनिर्देशित)	-सदस्य
५) गटविकास अधिकारी, पंचायत समिती,	-सदस्य
६) उप अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम विभाग	-सदस्य
७) उप अभियंता, जलसंपदा विभाग	-सदस्य
८) महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ यांचे प्रतिनिधी	-सदस्य
९) प्रादेशिक परिवहन अधिकारी यांचे प्रतिनिधी	-सदस्य
१०) तहसिलदार	-सदस्य सचिव

एखाद्या विशिष्ट मुद्द्याबाबत सल्ला व मार्गदर्शनासाठी या समितीचे अध्यक्ष अन्य तज्ञ व्यक्ती तथा अधिकारी यांची निमंत्रित सदस्य म्हणून नियुक्ती करू शकतील.

अ-१.(३) :- जिल्हास्तरीय वाळू संनियंत्रण समितीचे अधिकार व कार्य :-

जिल्हास्तरीय समिती चे अधिकार व कर्तव्य खालीलप्रमाणे असतील:-

- १) समितीची बैठक तीन महिन्यातून किमान एकदा घेणे आवश्यक राहिल
- २) योग्य संनियंत्रणाकरीता समितीला जिल्हातील वाळूगटांचे Digitization महाराष्ट्र सुदूर संवेदन यंत्रणा अथवा मान्यता प्राप्त अभिकर्त्यामार्फत आवश्यकतेनुसार करता येईल.
- ३) तालुका स्तरीय समित्यांकडून प्राप्त प्रस्तावांवर विचार करुन तसेच आवश्यकता असल्यास त्यामध्ये आवश्यक ते बदल करुन, जिल्हास्तरीय समिती खालीलप्रमाणे कार्यवाही करेल:-
 - i) शासन अधिसूचना क्रमांक गौखनि १०/०२१५/प्र.क्र.९२, दिनांक १७ नोव्हेंबर, २०१८ मधील तरतूदीनुसार वाळूगट आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटक यांच्याकरिता असलेल्या शासनाच्या गृहनिर्माण योजनांसाठी राखीव ठेवेल
 - ii) शासन अधिसूचना क्रमांक गौखनि १०/०२१५/प्र.क्र.९२, दिनांक १७ नोव्हेंबर, २०१८ मधील तरतूदीनुसार स्थानिक रहिवाश्यास त्याच्या घरगुती किंवा शेतीच्या प्रयोजनासाठी पर्यावरण अनुमती प्राप्त वाळूगटातून स्वामीत्वधनाचे दराने वाळू देण्याकरिता वाळूगट राखीव ठेवेल.
 - iii) हातपाटी / डूबी यासारख्या पारंपारिक पद्धतीने वाळू काढण्यासाठी स्थानिक व्यक्ती तसेच स्थानिक संस्थांना परवाना देण्याकरिता वाळूगट राखीव ठेवेल.
 - iv) महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ यांच्या करिता वाळूगट राखीव ठेवण्याबाबत निर्णय घेईल.
 - v) लिलावाकरीता वाळूगट निश्चित करेल.
- ४) उपरोक्त क्र.३ मध्ये नमूद प्रयोजनार्थ वाळूगटांच्या पर्यावरणविषयक मान्यतेसाठी शिफारस प्रदान करेल.
- ५) वाळूगट निश्चिती व उत्खननाबाबत सर्व कार्यपद्धती ही मा.राष्ट्रीय हरित लवाद यांनी वेळोवेळी दिलेले निदेश तसेच केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अधिसूचनेतील तरतुदीनुसार राहिल याची दक्षता घेईल.
- ६) पर्यावरणविषयक अनुमती व त्याबाबतच्या अन्य कामांसाठी व District Survey Report तयार करण्यासाठी मान्यताप्राप्त सल्लागाराची नेमणूक करण्याचे अधिकार सदर समितीस असतील.

- ७) वाळू लिलावाच्या प्रक्रियेकरिता हातची किंमत शासनाच्या या संदर्भातील निर्देशानुसार प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन या स्वरूपात निश्चित करण्यात यावी.
- ८) सदर समिती वाळू/रेती उत्खनन/विकसन व वाहतुकीबाबत आवश्यकतेनुसार यथायोग्य निर्णय घेईल.
- ९) या निर्णयाच्या प्रभावी अंमलबजावणीकरिता सदर समिती जिल्ह्यातील शासकीय / निमशासकीय तथा स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील अधिकाऱ्यांना आवश्यक त्या सूचना निर्गमित करेल.
- १०) या शासन निर्णयाद्वारे निर्धारित केलेल्या तरतूदी व अटी शर्तीच्या अधिन राहून सदर समिती वाळूगटांतून वाळू उत्खननाची मंजूरी देणे किंवा वाळू उत्खननाचा परवाना प्रदान करण्याची जिल्हाधिकारी यांना शिफारस करेल.
- ११) गौण खनिजाच्या अवैध उत्खनन व वाहतुकीच्या तक्रारींच्या पडताळणीसाठी दक्षता समितीच्या जबाबदाऱ्या विवक्षितपणे पार पाडेल.

अ- १.(४) :- तालुकास्तरीय वाळू / रेती संनियंत्रण समितीचे अधिकार व कार्य:-

- १) तालुकास्तरीय समितीची बैठक दोन महिन्यात किमान एकदा होईल.
- २) वाळूगटांचे स्थळनिरीक्षण खालील तांत्रिक उपसमिती मार्फत करण्यात येईल.
i) तहसिलदार	- अध्यक्ष
ii) उप अभियंता, जलसंपदा विभाग	-सदस्य
iii) कनिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूविज्ञान खनिकर्म संचालनालयामार्फत नामनिर्देशित)	-सदस्य
iv) कनिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांचे मार्फत नामनिर्देशित)	-सदस्य
v) महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ विभागाचे प्रतिनिधी	-सदस्य

तांत्रिक उप समितीने अवर्षण व सतत टंचाईग्रस्त भागात वाळू उत्खननामुळे पर्यावरण तसेच पिण्याच्या पाण्याच्या उपलब्धतेवर परिणाम होत असल्यास अशा भागात वाळू /रेती गट निश्चित करू नये.

३) सदर तांत्रिक उप समितीमार्फत वाळूगट निश्चित करताना स्थानिक पर्जन्यमान तसेच भौगोलिक परिस्थिती व इतर पर्यावरण विषयक अनुकूल बाबींचा विचार करुनच खालील बाबींसाठी वाळूगट उत्खननासाठी योग्य आहेत किंवा कसे याबाबत तालुकास्तरीय समितीस शिफारस करू शकेल.

- i) शासन अधिसूचना क्रमांक गौखनि १०/०२१५/प्र.क्र.९२, दिनांक १७ नोव्हेंबर २०१८ मधील तरतूदीनुसार वाळूगट आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटक यांच्याकरिता असलेल्या शासनाच्या गृहनिर्माण योजनांसाठी राखीव ठेवणे.
 - ii) शासन अधिसूचना गौखनि १०/०२१५/प्र.क्र.९२, दिनांक १७ नोव्हेंबर २०१८ मधील तरतूदीनुसार स्थानिक रहिवाश्यास त्याच्या घरगुती किंवा शेतीच्या प्रयोजनासाठी पर्यावरण अनुमती प्राप्त वाळूगटातून स्वामीत्वधनाचे दराने वाळू उत्खननासाठी वाळूगट राखीव ठेवणे.
 - iii) केंद्र/राज्य शासनाच्या किंवा त्यांच्या नियंत्रणाखालील सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या प्रकल्प/योजनांकरिता त्यांच्या नामनिर्देशित केलेल्या कोणत्याही अभिकरणाच्या नावे वाळूगट राखीव ठेवणे.
 - iv) हातपाटी / डूबी यासारख्या पारंपारिक पद्धतीने स्थानिक व्यक्ती तसेच स्थानिक संस्थांना परवाना देण्याकरिता वाळूगट राखीव ठेवणे.
 - v) महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ यांच्या करिता वाळूगट राखीव ठेवणे.
 - vi) लिलावाकरिता वाळूगट निश्चित करण्याकामी शिफारस करणे.
- ४) तालुकास्तरीय समिती वाळू उत्खननासाठी निश्चित केलेल्या वाळूगटातून उत्खननाचे अंदाजित परिमाण ठरवेल. वाळूगट निश्चित करताना सदर गटाचे अक्षांश रेखांशासह प्रमाणित नकाशा सादर करणे आवश्यक राहिल.
- ५) तालुकास्तरीय समिती ही जिल्हास्तरीय समितीस Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ व Sand Mining Framework २०१८ आणि केंद्र शासनाच्या केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांनुसार District Survey Report तयार करण्यास सहकार्य करेल.
- ६) तालुकास्तरीय समिती निश्चित केलेल्या वाळूगटाचे निरसन जाहीर ऑनलाईन ई - लिलाव पध्दतीने करणे अथवा सदर गट शासकीय कामासाठी राखीव ठेवणेबाबतचा संयुक्त स्थळपाहणी अहवाल परिपूर्ण कागदपत्रे व स्पष्ट शिफारशीसह जिल्हास्तरीय समितीस सादर करेल.
- ७) सदर समिती पर्यावरण अनुमतीमधील अटी व शर्तीनुसार वाळूगटातून उत्खनन होत आहे किंवा कसे याबाबत सनियंत्रण व पर्यवेक्षण करेल.
- ८) सदर समिती या धोरणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी आवश्यक त्या शिफारशी जिल्हास्तरीय वाळू संनियंत्रण समितीस करेल.

९) कार्यक्षेत्रात उपलब्ध असणारे वाळूसाठे शोधणे तसेच नदीपात्रातील वाळू उत्खननाला पर्याय म्हणून इतर स्रोत शोधणे (जसे मातीमिश्रीत वाळू, धरणातील वाळू इ.) याबाबतही समिती शिफारस करू शकेल.

१०) सदर समिती अधिसूचित क्षेत्रासाठी पेसा कायदा, २०११ मधील तरतूदीनुसार किंवा त्यामध्ये वेळोवेळी होणाऱ्या सुधारणांनुसार रेतीगटांचे निर्धारण करेल.

११) वरील व्यतिरिक्त तालूका स्तरीय समिती ही जिल्हास्तरीय वाळू संनियंत्रण समितीने वेळोवेळी सोपविलेल्या जबाबदाऱ्या पार पाडेल.

II. वाळू गटाच्या लिलावाकरिता अधिकारिता:-

(अ) जिल्ह्यातील सर्व वाळूगटांचे लिलाव जिल्हास्तरावर जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणाखाली करण्यात यावे.

(ब) एखादा वाळूगट एका महसूल विभागातील दोन जिल्ह्यांमध्ये संयुक्तरित्या येत असेल तर दोन्ही जिल्हाधिकारी यांनी संयुक्त पाहणी करून व सल्लामसलत करून त्याची संयुक्त वाळूगट म्हणून निश्चिती करावी आणि यासंबंधीचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा. तदनंतर विभागीय आयुक्त दोन जिल्हाधिकाऱ्यांपैकी ज्या एका जिल्हाधिकाऱ्यास अशा संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही करण्यास निर्देश देतील, त्या जिल्हाधिकाऱ्याने सदर संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही पूर्ण करावी. अशा लिलावात प्राप्त रक्कम वाळूगटाच्या परिमाणानुसार दोन्ही जिल्ह्यांमध्ये मानीव विभाजन करून शासनजमा करण्यात यावी.

(क) एखादा वाळूगट दोन महसूल विभागामधील दोन जिल्ह्यांमध्ये संयुक्तरित्या येत असेल तर अशा प्रकरणांत सुध्दा दोन्ही जिल्हाधिकारी यांनी संयुक्त पाहणी करून व सल्लामसलत करून, यासंबंधीचा अहवाल संबंधित दोन्ही विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा. विभागीय आयुक्त हे सल्लामसलत करून, दोन जिल्हाधिकाऱ्यांपैकी ज्या एका जिल्हाधिकाऱ्यास लिलावाची कार्यवाही करण्यास निर्देश देतील, त्या जिल्हाधिकाऱ्याने सदर संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही पूर्ण करावी. अशा लिलावात प्राप्त रक्कम वाळूगटाच्या परिमाणानुसार दोन्ही जिल्ह्यांमध्ये मानीव विभाजन करून शासनजमा करण्यात यावी.

अशा संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाविषयी दोन्ही विभागीय आयुक्त यांचे एकमत न झाल्यास त्यासंबंधीचा स्वयंस्पष्ट प्रस्ताव शासनास निर्णयार्थ सादर करण्यात यावा.

III. जिल्हा वाळू संनियंत्रण समितीने लिलावासाठी शिफारस केलेल्या वाळूगटांचे लिलाव (ई-टेंडरिंग / ई-ऑक्शन पध्दतीने) करण्यात यावेत

IV. वाळू/रेती लिलावाकरीता ग्रामसभेची शिफारस व ग्रामपंचायतीस द्यावयाचा निधी -

(१) नदीपात्रातील वाळू/रेतीगट निश्चित केल्यानंतर सदर वाळूगटाच्या लिलावासाठी ग्रामसभेची शिफारस घेण्यात येईल.

(२) ग्रामपंचायतीकडे संदर्भ प्राप्त झाल्यानंतर ग्रामसभा बोलावून त्यावर एक महिन्याच्या आत निर्णय घेणे ग्रामपंचायतीवर बंधनकारक राहिल. या कालावधीत निर्णय प्राप्त न झाल्यास ग्रामसभेची मानीव सहमती (Deemed concurrence) गृहित धरून लिलावाची पुढील कार्यवाही करण्यात येईल.

(३) ग्रामसभेने लिलाव करण्यास शिफारस न केल्यास त्याची सबळ कारणे देणे अनिवार्य राहिल.

(४) वाळू/रेती गटाच्या लिलावामध्ये ग्रामपंचायतीस सहभागी करून घेण्याच्या अनुषंगाने संबंधित गावच्या ग्रामसभेने वाळू/रेती गटाच्या लिलावास सहमती दर्शविल्यास, त्या गावच्या वाळूगटाच्या सर्वोच्च बोलीच्या रकमेमधून वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम वजा करून, उर्वरित रकमेपैकी खालीलप्रमाणे रक्कम ग्रामपंचायतीस देण्यात यावी :-

- i) लिलावाची रक्कम रुपये १,००,००,०००/- पर्यंतच्या रकमेच्या २५% रक्कम.
- ii) लिलावाची रक्कम रुपये १,००,००,००१/- ते रुपये २,००,००,०००/- पर्यंतच्या रकमेवर २०% रक्कम. तथापि, किमान रुपये २५,००,०००/-
- iii) लिलावाची रक्कम रुपये २,००,००,००१/- ते रुपये ५,००,००,०००/- पर्यंतच्या रकमेवर १५% रक्कम. तथापि, किमान रुपये ४०,००,०००/-
- iv) लिलावाची रक्कम रुपये ५,००,००,००१/- च्या वरील लिलावाच्या रकमेवर १०% रक्कम. तथापि, किमान रुपये ६०,००,०००/-

(५) (अ) ग्रामसभेने लिलावास ना-हरकत प्रमाणपत्र दिल्यासच वरीलप्रमाणे रक्कम ग्रामपंचायतीस देय

ठरेल.

(ब) लिलावधारकाने लिलावाची संपूर्ण रक्कम शासनजमा करून वाळूगटाचा ताबा घेतल्यानंतर लिलावधारकाने विना अडथळा लिलावाच्या कालावधीत वाळूचे उत्खनन केल्यावर, लिलावाचा कालावधी संपल्यानंतर ग्रामपंचायतीस उक्त अ.क्र. ४ मध्ये नमूद केलेल्या प्रमाणानुसार रक्कम देय होईल.

- (क) ग्रामस्थांनी वाळू उत्खननास विरोध केल्यास किंवा ग्रामस्थांच्या तक्रारीनुसार वाळू उत्खननास प्रशासकीय यंत्रणेकडून तसेच मा. न्यायालयाकडून स्थगिती देण्यात आल्यामुळे लिलावधारकास वाळूचे उत्खनन करता आले नसल्यास व त्या कारणास्तव लिलावधारकास लिलावाची प्रमाणशिर रक्कम परत करावी लागल्यास लिलावधारकास परत करण्यात आलेल्या रकमेच्या प्रमाणात ग्रामपंचायतीस देय रक्कम कमी करण्यात येईल.
- (ड) ग्रामपंचायतीकडे उपलब्ध होणारा निधी जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान अंतर्गत नमूद असलेल्या बाबी, ग्रामपंचायतीची भांडवली कामे यासाठी, तसेच अस्तित्वात असलेल्या ग्रामपंचायतीच्या मालमतांची दुरुस्ती जसे - शाळा दुरुस्ती, अंगणवाडी निगडीत बाबी इत्यादींवर खर्च करणे अपेक्षित राहिल.
- (६) ग्रामपंचायतीने वाळूच्या अवैध उत्खननास आळा घालण्यासाठी लिलावधारकामार्फत लिलावाच्या अटी व शर्तीप्रमाणे उत्खनन होत आहे किंवा कसे, याची पाहणी करणे व अटी व शर्तीचे उल्लंघन होत असल्याचे निदर्शनास आल्यास तहसिलदार व जिल्हाधिकारी यांना त्यासंबंधीची माहिती देणे आवश्यक राहिल.
- (७) लिलावधारकाकडून वाहतुक करण्यात येणाऱ्या वाळूच्या वाहनासोबतच्या वाहतुक पासची तपासणी संबंधित गावच्या ग्रामसेवक व सरपंच यांना करता येईल. वाहनासोबत वाहतुक पास नसेल किंवा वाहतुक वाहतूक पासमध्ये खाडाखेड असेल, दिनांक व वेळ चूकीचा असेल अशा त्रुटी आढळून आल्यास त्याबाबतची माहिती त्यांनी तहसिलदार यांना देणे आवश्यक राहिल.
- (८) ग्रामसभेने वाळू लिलाव करण्यास लेखी हरकत कळविल्यास अशा वाळूगटाचे लिलाव करण्यात येणार नाहीत. मात्र अशा वाळूगटामधून वाळूचे उत्खनन होणार नाही, याची दक्षता घेण्याची जबाबदारी ग्रामपंचायतीची राहिल. सदर वाळूगटातून उत्खनन होत असल्याचे निदर्शनास आल्यास अशा उत्खननास ग्रामपंचायतीने प्रतिबंध करून, त्याबाबतची सविस्तर माहिती (अर्थात उत्खनन करणाऱ्या व्यक्तीची नावे, वाहनांचे क्रमांक) संबंधित तहसिलदार व जिल्हाधिकारी यांना देण्याची जबाबदारी ग्रामपंचायतीची राहिल. अवैध उत्खननाबाबत तहसिलदार, जिल्हाधिकारी यांच्याकडून करण्यात येणाऱ्या कारवाईस ग्रामपंचायतीने मदत करणे अनिवार्य राहिल.
- (९) वाळूगटाचा लिलाव करण्यास ग्रामसभेने मान्यता दिल्यानंतर वाळूगटाचा लिलाव करण्यात आल्यानंतर वाळूगट लिलावात न गेल्यास शासनाच्या महसूलाचे नुकसान होऊ नये, तसेच ग्रामपंचायतीस सुध्दा निधी मिळावा यादृष्टीकोनातून संबंधित ग्रामपंचायतीच्या मागणीनुसार

अशा वाळूगटासाठी निश्चित केलेल्या हातच्या किंमतीने जिल्हाधिकारी यांना परवाने देता येतील. ग्रामपंचायतीस सदर वाळू विकण्यास अनुमती राहिल.

V. राज्यशासनाच्या विविध विभागाच्या प्रकल्पांकरिता वाळूगट राखीव ठेवणे:-

केंद्र/राज्य शासनाच्या किंवा त्यांच्या नियंत्रणाखालील सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या प्रकल्प/योजनांकरिता त्यांच्या नामनिर्देशित केलेल्या कोणत्याही अभिकरणाच्या नावे वाळूगट राखीव ठेवता येतील. अशा राखीव वाळूगटातून अशा प्रकल्पांसाठी आवश्यक वाळूच्या उत्खननाकरिता जिल्ह्यातील संबंधित शासकीय कामांच्या अंदाजपत्रकात नमूद केलेली वाळूची किंमत किंवा शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम यापैकी जी रक्कम जास्त असेल त्या किंमतीनुसार अशा शासकीय कामासाठी उपलब्ध करून देण्याकामी परवाने मंजूर करण्याची मूभा जिल्हाधिकारी यांना राहिल.

VI. महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळासाठी वाळूगट राखीव ठेवणे :-

- १) जिल्हाधिकारी स्वेच्छेनुसार किंवा महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळाच्या मागणीनुसार जिल्ह्यातील वाळूगट महामंडळामार्फत वाळूचे उत्खनन व विक्रीसाठी राखीव ठेवू शकतील.
- २) सदर वाळूगटातून वाळू उत्खननाची कार्यवाही महामंडळ स्वतः किंवा ग्रामपंचायतीमार्फत करू शकेल.
- ३) महामंडळ अशा वाळूगटामधून उत्खनन केलेल्या वाळूची साठवणूक व विक्रीसाठी डेपो तयार करून पुर्वनिर्धारित किंमतीने वाळूची विक्री करेल. वाळूच्या विक्रीपासून प्राप्त रकमेमधून शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम शासनजमा करावी लागेल.
- ४) महामंडळाकडून विक्री करण्यात येणाऱ्या वाळूच्या वाहतूकीसाठी संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्याकडून वाहतूक पास देण्यात येतील.
- ५) अशा प्रकरणांमध्ये उपरोक्त परिच्छेद क्रमांक IV नुसार ग्रामपंचायतीस देय असणारा निधी ग्रामपंचायतींना अनुज्ञेय राहणार नाही.

VII. वाळू/रेती उत्खननासाठी पर्यावरण अनुमती :-

(a) मा.सर्वोच्च न्यायालय, मा.उच्च न्यायालय, मा.राष्ट्रीय हरित लवाद यांनी वेळोवेळी दिलेले निदेश तसेच केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अधिसूचनेतील तरतुदीनुसार गौण खनिज उत्खननापूर्वी पर्यावरण अनुमती व अनुषंगीक बाबींबद्दल कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. पर्यावरण अनुमती प्राप्त झाल्याशिवाय

वाळूचे उत्खनन करता येणार नाही. तथापि वाळूगटास पर्यावरण अनुमती घेण्यापूर्वी खाणकाम आराखडा (Mining Plan) तयार करणे अनिवार्य असेल.

(b) वाळू/रेती गटांतून वाळू उत्खननापूर्वी केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयाच्या वेळोवेळी प्रसिध्द होणाऱ्या अधिसूचनेनुसार त्या-त्या वेळी कार्यक्षेत्र असलेल्या तज्ञ मूल्यांकन समिती (Expert Appraisal Committee) व पर्यावरण परिणाम व्यवस्थापन प्राधिकरण (Environment Impact Assessment Authority) या समित्यांची मान्यता घेण्यासाठी जिल्ह्यातील वाळूगटाचे प्रस्ताव सर्वेक्षणानुसार विहित केलेल्या फॉर्म मध्ये प्रकल्प प्रवर्तक म्हणून जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांच्याकडून अशा समितीसमोर सादर करण्यात यावेत.

(c) पर्यावरण अनुमती प्राप्त झाल्याशिवाय वाळूचे उत्खनन करता येणार नाही.

(d) पर्यावरण अनुमतीसाठी आवश्यकतेनुसार Accredited Environment Consultant ची नेमणूक करण्यात येईल. यासाठी येणारा खर्च जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान निधीतून पर्यावरणासाठी उपलब्ध होणाऱ्या अनुदानातून भागविता येईल.

सादर प्रस्ताव ज्या बैठकीत विचारार्थ ठेवण्यात येतील, त्या बैठकीस Accredited Environment Consultant यांच्यासह जिल्हा खनिकर्म अधिकारी हे स्वतः उपस्थित राहतील.

(e) प्रकल्प प्रवर्तक म्हणून प्रकरणपरत्वे यथास्थित पर्यावरण समितीसमोर पर्यावरण अनुमतीचे प्रस्ताव सादर करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्या नावाने पर्यावरण अनुमती प्राप्त होईल. वाळूगटाचे लिलाव झाल्यानंतर संबंधित लिलावधारकाकडून वाळूचे उत्खनन करण्यात येत असल्याने, पर्यायाने पर्यावरण अनुमतीतील अटी व शर्तीचे पालन करण्याची जबाबदारी लिलावधारकाची राहिल. त्यामुळे जे वाळू/रेतीगट लिलावात जातील त्यांच्या बाबतीत संबंधित लिलावधारकाच्या नावे पर्यावरण अनुमती वर्ग करण्याबाबतचा प्रस्ताव प्रकल्प प्रवर्तक म्हणून पर्यावरण अनुमतीचे प्रस्ताव सादर करणाऱ्या अधिकाऱ्यांनी प्रकरणपरत्वे यथास्थित पर्यावरण परिणाम व्यवस्थापन प्राधिकरणासमोर तात्काळ सादर करण्याची दक्षता घ्यावी.

(f) यथास्थित पर्यावरण परिणाम व्यवस्थापन प्राधिकरणाने पर्यावरण अनुमतीमध्ये नमूद केलेल्या अटी व शर्तीचे लिलावधारकाकडून योग्यरित्या अनुपालन करण्यात येते किंवा कसे याबाबत वेळोवेळी पाहणी करण्याची जबाबदारी संबंधित तालुक्याचा तहसिलदार, संबंधित उप विभागीय अधिकारी, जिल्हा खनिकर्म अधिकारी व अपर जिल्हाधिकारी यांची राहिल.

(g) जे लिलावधारक पर्यावरण अनुमतीमधील अटी व शर्तीचे उल्लंघन करतील त्यांच्या बाबतीत महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ अंतर्गत करावयाच्या कारवाईखेरीज, पर्यावरण संरक्षण

अधिनियम, १९८६ अंतर्गत कारवाई करण्यासंबंधीचा अहवाल, तहसिलदार यांनी जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांच्यामार्फत दर सहा महिन्यांनी पर्यावरण विभागास सादर करावा.

(h) उप विभागीय अधिकारी व अपर जिल्हाधिकारी यांनी पर्यावरण अनुमतीतील अटी व शर्तीच्या अनुपालनाबाबतची पाहणी तसेच अटी व शर्तीचे उल्लंघन करणाऱ्या लिलावधारकाविरुद्ध तहसिलदार यांच्याकडून योग्यरित्या कारवाई करण्यात येते किंवा कसे याबाबत वेळोवेळी तपासणी करावी.

VIII. हातची किंमत (अपसेट प्राईसची) निश्चिती:-

अ) वाळूगटांचा उत्खननाचा कालावधी हा मंजूर दिनांकापासून पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल. त्याअनुषंगाने वाळूगट निश्चितीची प्रक्रिया, गटातील वाळू उत्खननाची प्रक्रिया व त्या वाळूगटाची हातची किंमत निश्चित करण्याची प्रक्रिया पुढीलप्रमाणे राहिल:-

i) खाणकाम आराखड्यातील त्या त्या वर्षासाठी केलेल्या वार्षिक नियोजनानुसार संबंधित वाळूगटाच्या नकाशावर व प्रत्यक्षात क्षेत्रस्तरावर त्या त्या वर्षातून करावयाच्या उत्खननाबाबत हद्दी निश्चित करण्यात याव्यात व याप्रमाणे लिलावाच्या कालावधीत करावयाच्या उत्खननाचे नियोजन करण्यात यावे.

ii) जिल्ह्यामध्ये गतवर्षी/ मागील वेळच्या लिलावामध्ये प्राप्त झालेली सर्वोच्च बोली व लिलावात मंजूर एकूण वाळूसाठा यानुसार प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन रक्कम परिगणीत करण्यात यावी व त्यात प्रती वर्ष ६ टक्के दराने वाढ करण्यात यावी. सदर अद्यावत प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन रकमेचा व संबंधित वाळूगटातील अंदाजित वाळूसाठ्याचा गुणाकार केल्यानंतर येणारी रक्कम अशा वाळूगटाची हातची किंमत म्हणून निश्चित करण्यात यावी.

iii) महाराष्ट्रातील पर्जन्यमान व नद्यांमधील वाळू पुनर्भरणाचा विचार करता उपरोक्त निश्चित केलेल्या वाळूगटांच्या खाणकाम आराखड्यात नमूद केलेल्या त्या त्या वर्षाच्या वार्षिक नियोजनानुसार उत्खननाची व वाहतूकीची अनुमती देण्यात यावी. अशा प्रकारे खाणकाम आराखड्यात नमूद वार्षिक नियोजनानुसार उत्खनन व वाहतूक हे वाळूगटाच्या त्या त्या वर्षी निश्चित केलेल्या क्षेत्रातून अनुज्ञेय राहिल.

iv) खाणकाम आराखड्याप्रमाणे उत्खनन पूर्ण झालेल्या भागामध्ये पुन्हा कोणतेही उत्खनन होणार नाही याची जबाबदारी लिलावधारकाची राहिल.

ब) हातपाटी व डुबीसाठी राखीव वाळू/रेती गटांसाठी :-

- (i) हातपाटी व डुबीसाठी राखीव ठेवण्यात येणाऱ्या वाळू/रेतीगटासाठी हातची किंमत ठरविण्याच्या दृष्टीने जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी प्रत्येक वाळूगटामधील निर्गतीसाठी उपलब्ध असलेला वाळूसाठा विचारात घ्यावा.
- (ii) गतवर्षी/ मागील वेळी संबंधित वाळू गटामधील हातपाटी व डुबीद्वारे पारंपारिक पध्दतीने व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यावसायीकांना परवाना देताना आकारण्यात आलेला प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन दर व जिल्ह्यात वाळू लिलावात प्राप्त झालेला सरासरी प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन दर या दोन्ही दराची सरासरी काढून हातपाटी व डुबीद्वारे वाळू उत्खननाचे परवाने देण्यासाठी संबंधित वाळूगटासाठी प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन रक्कम परिगणीत करण्यात यावी.
- (iii) हातपाटी व डुबीद्वारे वाळू उत्खननासाठी स्थानिक व्यक्तींना/संस्थांना परवाने देताना प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन सरासरी किंमत जास्त होत असल्याची संबंधितांकडून मोठ्या प्रमाणावर तक्रारी आल्यास जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी त्याबाबतचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा, व त्यावर विभागीय आयुक्त यांनी यथोचित निर्णय घ्यावा.

(क) एकापेक्षा जास्त जिल्ह्यातून/महसूल विभागातून वाहणाऱ्या एकाच नदीपात्रातील वाळू/रेती गटांबाबत:-

जेव्हा एखादी नदी महसूल विभागातील एका पेक्षा जास्त जिल्ह्यातून किंवा दोन वेगवेगळ्या महसूली विभागातून वाहत असल्यास व त्या नदीच्या पात्रातील वाळू / रेती स्थळांचा दोन वेगवेगळ्या जिल्ह्यांनी एकाच आर्थिक वर्षात लिलाव करावयाचा असल्यास व असे जिल्हे वेगवेगळ्या विभागीय आयुक्तांच्या क्षेत्रात येत असल्यास अशा दोन्ही जिल्हाधिकाऱ्यांनी आपापसात सल्लामसलत करून एकच प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन हातची किंमत निश्चित करावी. कोणत्याही परिस्थितीत या दोन्ही जिल्ह्यातील रेती / वाळू स्थळांच्या लिलावाची प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन हातची किंमत (अपसेट प्राईज) एका आर्थिक वर्षात वेगवेगळी राहणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.

IX. लिलावधारक यांच्यासाठी आवश्यक पात्रता:-

(अ) कोणतीही व्यक्ती किंवा कंपनी / संस्था लिलावात भाग घेण्यास खालील कारणास्तव अपात्र असतील :-

१. वयाने अज्ञान, दिवाळखोर किंवा मतिमंद व्यक्ती किंवा
२. केंद्र अथवा राज्य शासनामध्ये लाभाचे पद धारण केलेल्या व्यक्ती किंवा
३. गौणखनिजाच्या स्वामित्वधनाची थकबाकी किंवा मृतभाटकाची रक्कम (Dead Rent) थकविण्यात आली असणारी व्यक्ती / संस्था या प्रयोजनार्थ जिल्हाधिकारी कार्यालयामार्फत गौण खनिजाचे स्वामीत्वधन, मृतभाटक रक्कम, किंवा शासनाच्या महसूलाची थकबाकीदारांची यादी वेळोवेळी तयार करण्यात येईल व प्रसिद्ध करण्यात येईल.
४. नैतिक अधःपतन केल्याबद्दल किंवा गौण खनिजाची अवैध उत्खनन किंवा वाहतूक केल्याबाबत शिक्षा झाली असेल अशी व्यक्ती
५. लगतपूर्वीच्या आर्थिक वर्षातील उलाढाल विहित मर्यादेपेक्षा कमी असल्यास - (व्यक्तीसाठी रेंतीगट मूल्याच्या किमान ५ टक्के व संस्था व कंपनीसाठी रेंतीगट मूल्याच्या किमान १० टक्के एवढी उलाढाल असणे आवश्यक राहिल)

(ब) लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्ती/संस्था यांच्याकडे नियमित आयकर भरत असल्याचा पुरावा, पॅन क्रमांक व वस्तू व सेवाकर विभागाचा TIN क्रमांक असणे आवश्यक राहिल.

(क) लिलावाच्या निविदा भरु इच्छिणाऱ्या व्यक्ती/संस्था यांना निविदा अर्जाचे शुल्क वाळूगटाची हातची किंमत रु. १०.०० लाखापेक्षा कमी असल्यास रु. २,०००/- व रु. १०.०० लाखापेक्षा जास्त असल्यास रु. ५,०००/- संबंधित जिल्ह्याच्या जिल्हाधिकाऱ्याच्या नावाने धनादेशाद्वारे किंवा जिल्हाधिकारी सूचित करतील त्या पध्दतीने भरावी लागेल.

(ड) लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्ती/संस्थेला निविदेसोबत इसारा रक्कम म्हणून लिलावाच्या अपसेट प्राईसच्या रकमेच्या २५ टक्के रक्कम भरावी लागेल.

X. अ) वाळू/रेती लिलावाची कार्यपध्दती :-

(१) सर्व वाळूगट मा.सर्वोच्च न्यायालय, मा.उच्च न्यायालय, मा.राष्ट्रीय हरित लवाद यांनी वेळोवेळी दिलेले निदेश तसेच केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अधिसूचनेतील तरतुदीनुसार निश्चित करण्यात यावेत.

(२) वाळू/रेती वाळूगटाचे क्षेत्र सर्वसाधारणपणे ५ हेक्टर असावे. तसेच वाळूगट उत्खनन व वाहतूक यांचा कालावधी पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल.

तथापि, अशा पध्दतीने लिलावाचा कालावधी पावसाळ्याच्या कालावधीसह समाविष्ट असेल. दिनांक १० जून ते ३० सप्टेंबर हा पावसाळ्याचा कालावधी असेल व या कालावधीमध्ये वाळू उत्खनन करता येणार नाही. याची स्पष्ट जाणीव लिलावात भाग घेणा-या सर्व संबंधितांना करून देण्यात यावी.

(३) उत्खननाचा कालावधी निश्चित करताना खालील बाबींचा विचार करण्यात यावा :-

अ) वाळूच्या पुनर्भरणाचे वार्षिक मूल्यांकनाचा दर

ब) भूजल सर्वेक्षण विकास यंत्रणा तसेच पाटबंधारे विभागाचा वाळू उपलब्धतेबाबतचा व्यवहार्यता (feasibility) अहवाल

क) पर्यावरण अनुमती व खाणकाम आराखड्यात नमूद स्थानिक व भौगोलिक परिस्थिती

ड) Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ व Sand Mining Framework २०१८ मधील मार्गदर्शक तत्वे व केंद्र व राज्य शासनाकडून वेळोवेळी निर्गमित होणाऱ्या सूचना

(४) वाळू/रेती गटाच्या लिलावाची जाहिरात जिल्ह्यातील दोन प्रमुख वर्तमानपत्रात लिलावापूर्वी किमान १५ दिवस अगोदर प्रसिध्द करण्यात यावी. रु. १०.०० लाखापेक्षा जास्त हातची किंमत असलेल्या वाळूगटाची जाहिरात शक्यतोवर त्या महसूल विभागात अथवा राज्यस्तरावरून प्रसिध्द होणाऱ्या दोन प्रमुख वर्तमानपत्रात प्रसिध्द करण्यात यावी. त्याच्या प्रती सर्व क्षेत्रीय महसूल अधिका-यांच्या कार्यालयात सूचना फलकावर लावण्यात याव्यात. तसेच जाहिरात शासनाच्या संकेतस्थळावर सुध्दा प्रसिध्द करण्यात यावी.

(५) वाळू/रेती गट लिलावाच्या जाहिरातीमध्ये उत्खननाचा कालावधी, वाळू/रेती गटाचा सर्वे क्रमांक, वाळू/रेतीगट क्रमांक, वाळू/रेतीगटाचे नाव, वाळू/रेतीगटातील अंदाजित वाळू/रेतीसाठा व वाळू/रेती गटाची हातची किंमत (Upset Price), या बाबी ठळकपणे नमूद करण्यात याव्यात.

(६) लिलावाच्या जाहिरातीमध्ये नमूद वाळू/ रेती गटात अपेक्षित वाळूसाठा आहे किंवा नाही, वाहतूकीसाठी आवश्यक रस्ते उपलब्ध आहेत किंवा नाहीत, वाळूगटामधील वाळू मातीमिश्रीत आहे किंवा कसे, याची लिलावापूर्वी खात्री करून घेण्याची जबाबदारी संबंधीत लिलावधारकाची राहिल. वाळू/रेती गटाचा ताबा घेऊन लिलावधारकाने

वाळूचे उत्खनन केल्यानंतर यासंबंधीची कोणतीही तक्रार विचारात घेतली जाणार नाही. तसेच वाळूगट बदलून देण्याची किंवा वाळू लिलावापोटी शासन जमा केलेल्या रकमेपैकी प्रमाणशीर रक्कम परत करण्याच्या विनंतीचा विचार केला जाणार नाही, या बाबीसुद्धा जाहिरातीमध्ये स्पष्टपणे नमूद करण्यात याव्यात.

(७) लिलावात भाग घेऊ इच्छिणाऱ्या व निविदा भरू इच्छिणाऱ्या प्रत्येक व्यक्ती/संस्थेला निविदा सादर करताना इसारा रक्कम RTGS/NEFT द्वारे भरावी लागेल.

(८) प्रस्तावित लिलावासंदर्भात काही तक्रारी / आक्षेप / सूचना प्राप्त झाल्यास जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी व संयुक्त वाळूगटाच्या बाबतीत विभागीय आयुक्त यांनी त्याची तपासणी / चौकशी करावी व लिलाव न करण्यास सबळ कारणे असल्याची खात्री झाल्यास संबंधित वाळूगटाच्या लिलावाची प्रक्रिया स्थगित करावी.

(९) विभागीय आयुक्तांनी त्यांच्या विभागातील सर्व जिल्ह्यामध्ये वाळू/रेती गटाचे लिलाव शक्यतो एकाच दिवशी करण्यासाठी खाली नमूद केल्यानुसार नियोजन करावे.

(अ) जिल्ह्यातील वाळू / रेतीच्या निर्गतीसाठी निश्चित केलेल्या सर्व वाळू/रेती गटांचा गटनिहाय लिलाव जिल्ह्याच्या मुख्यालयी एकाच दिवशी आयोजित करण्यात यावा.

(ब) लिलावाच्या दिवशी सर्व वाळूगटांच्या लिलावाची कार्यवाही पूर्ण न झाल्यास लगतच्या पुढील दिवशी सकाळी कार्यालयीन वेळेत कार्यवाही पुढे सुरु करावी.

(क) जिल्ह्यातील सर्व वाळूगटांचे लिलाव संबंधित जिल्हाधिकारी किंवा अपर जिल्हाधिकारी यांच्या व्यक्तीगत नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली पार पाडण्यात यावेत. जिल्हाधिकारी किंवा अपर जिल्हाधिकारी यांना हे काम कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही अन्य अधिकाऱ्याला नेमून देता येणार नाही.

(ड) संयुक्त वाळूगटाच्या बाबतीत संबंधित विभागीय आयुक्त यांच्या व्यक्तीगत नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली लिलावाची प्रक्रिया पार पाडण्यात येतील. विभागीय आयुक्त यांना हे काम कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही अन्य अधिकाऱ्याला नेमून देता येणार नाही.

(१०) वाळू/रेती गटासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या हातची किंमतीपेक्षा (upset price) अधिक रकमेने लिलावाच्या बोलीची सुरुवात करण्यात यावी.

(११) लिलावात भाग घेणाऱ्या ज्या व्यक्तीचा देकार / निविदा स्वीकारण्यात आली नसेल, त्यांनी लिलावात भाग घेण्यासाठी भरलेली इसारा रक्कम (EMD) लिलावाची कार्यवाही संपताच परत करण्यात यावी.

(१२) ज्या लिलावधारकाच्या सर्वोच्च बोलीचा देकार/निविदा स्वीकारण्यात येईल त्याला, सर्वेक्षण शुल्कापोटी रुपये ५,०००/- (रुपये पाच हजार फक्त) इतक्या किंवा आवश्यकतेप्रमाणे योग्य रकमेचा धनादेश उपसंचालक किंवा वरीष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांच्या नावाने जिल्हाधिकारी कार्यालयात जमा करावा लागेल.

(१३) लिलावातील / निविदेतील सर्वोच्च बोलीचा देकार स्वीकारावयाचा किंवा नाकारावयाचा निर्णय प्रकरणपरत्वे अपर जिल्हाधिकारी/जिल्हाधिकारी किंवा यथास्थिती विभागीय आयुक्त यांनी घ्यावयाचा असून, सदर निर्णय संबंधितास लिलावाच्या दिवशीच कळविणे आवश्यक राहिल. निविदा नाकारावयाचा निर्णय घेतल्यास त्याची सविस्तर कारणे नोंदविण्यात यावी.

(१४) सर्वोच्च बोलीचा देकार /निविदा स्वीकारण्यात आलेल्या लिलावधारकाला लिलावाच्या बोलीच्या रकमेच्या १/४ इतकी रक्कम लिलावाच्या दिवसानंतर कार्यालयीन कामकाजाच्या ४८ तासांच्या आत जिल्हाधिकारी/विभागीय आयुक्त यांच्या कार्यालयात भरावी लागेल. लिलावापूर्वी शासनजमा केलेली इसारा रक्कम ही सदर लिलावाच्या बोलीच्या १/४ रकमेत समायोजित करण्यात येईल. तसेच, उर्वरित ३/४ रक्कम लिलावाच्या दिनांकापासून एका महिन्याच्या आत प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी किंवा यथास्थिती विभागीय आयुक्त यांच्या कार्यालयात भरावी लागेल. लिलावधारकाने लिलावाच्या बोलीच्या ३/४ रक्कम लिलावाच्या दिनांकापासून विहित मुदतीत भरणार असल्याचे हमीपत्र रु. १००/- च्या मुद्रांकनावर सादर करणे आवश्यक राहिल.

अपवादात्मक परिस्थितीत लिलावाच्या बोलीच्या ३/४ रक्कम भरण्याची मुदत आणखी १५ दिवसापर्यंत वाढविण्याचे अधिकार, त्यासंबंधीची कारणे नोंदवून, जिल्हाधिकारी यांना राहतील. मात्र अशा परिस्थितीत लिलावधारकास विलंबाने भरलेल्या सदर रकमेवर १५ टक्के वार्षिक दराने व्याज भरावे लागेल. त्यापलीकडे अपवादात्मक परिस्थितीमुळे विलंब होत असल्यास लिलावाची ३/४ रक्कम भरण्याची मुदत वाढविण्याचे अधिकार शासनास राहतील.

(१५) यशस्वी लिलावधारकासोबत वाळू/रेतीच्या लिलावाच्या अनुषंगाने करण्यात येणाऱ्या करारनाम्यावर महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमाच्या तरतूदीप्रमाणे लिलावाची रक्कम रु. १० लाखापर्यंत असल्यास लिलावाच्या रकमेच्या ०.१ टक्का किंवा रु. १००/- यापैकी जे अधिक असेल तेवढे मुद्रांक शुल्क व लिलावाची रक्कम रु. १० लाखपेक्षा जास्त

असल्यास लिलावाच्या रकमेवर ०.२ टक्के मुद्रांक शुल्काची रक्कम संबंधित लिलावधारकाने भरणे आवश्यक राहिल.

(१६) लिलावधारकाने/परवानाधारकाने करारनामा करतेवेळी लिलावाच्या अटी व शर्तीचे यथोचित पालनार्थ हातच्या किंमतीच्या २०% एवढी रक्कम अनामत रक्कम म्हणून प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी किंवा यथास्थिती विभागीय आयुक्त यांच्याकडे ठेवणे आवश्यक राहिल. ही रक्कम लिलावधारकाने/परवानाधारकाने लिलावाच्या/परवान्याच्या मुदतीत सर्व अटी व शर्तीचे योग्यरित्या पालन केल्यास, लिलावाची/परवान्याची मुदत संपल्यावर परत करण्यात येईल. अटी व शर्तीचे पालन न केल्यास अनामत रक्कम जप्त करण्यात येईल.

(१७) लिलावधारक/परवानाधारकाने जिल्हा परिषद / पंचायत समिती तसेच शासनाने विहित केलेले कर/शुल्क व जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानकरिता शासन वेळोवेळी निश्चित करील एवढी अंशदानाची रक्कम अदा करणे बंधनकारक राहिल.

(१८) करारनामा केल्यानंतर लिलावधारकास वाळू स्थळाचा प्रत्यक्षात ताबा उशीरात उशीरा सात दिवसात देण्यात यावा. वाळू/रेती स्थळाचा ताबा लिलावधारकास सात दिवसात न दिल्यास त्यास जबाबदार असलेल्या अधिकारी /कर्मचारी यांच्याविरुद्ध शिस्तभंगविषयक कारवाई करण्यात यावी.

(१९) लिलावधारकास वाळूगटाचा ताबा देताना तसेच ताबा परत घेताना तहसिलदार किंवा जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांच्या समक्ष पंचनामा करण्यात यावा. वाळूगटात खड्डे असल्यास त्याचा उल्लेख पंचनाम्यामध्ये करावा. याबाबतचे व्हिडीओ चित्रीकरणही करण्यात यावे.

ब) हातपाटी व डूबीसाठी राखीव गटातुन परवाना देण्याची कार्यपध्दती :-

(१) " विनालिलाव परवाना पध्दतीने डूबी / हातपाटीद्वारे नदीपात्रातील वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट" यामधून पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने देण्याच्या दृष्टीने संबंधित जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन अर्ज मागवावेत. प्राप्त अर्जांची छाननी करुन, पात्र स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या पात्र संस्थांना डूबी किंवा हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांच्या स्तरावरुन देण्यात यावेत.

(२) " विनालिलाव परवाना पध्दतीने डूबी/हातपाटीद्वारे नदीपात्रातील वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट " यामधून वाळू उत्खननासाठी पारंपारिक साधनांचाच वापर

अनुज्ञेय असेल. अशा गटात कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही यांत्रिक साधनाचा वापर होणार नाही, याची दक्षता घेण्यात यावी.

XI. वाळू/रेती गटाचे फेरलिलाव व फेरलिलावातही वाळू/रेती गटाचा लिलाव न झाल्यास करावयाची कार्यपध्दती:-

अ) (१) लिलावधारकाने देकाराची उर्वरित ३/४ रक्कम विहित कालावधीत न भरल्यास तसेच विहित कालावधीत करारनामा करून न दिल्यास त्याला वाळू/रेती गटाचा ताबा देण्यात येणार नाही. अशा लिलावधारकाने शासनजमा केलेली १/४ रक्कम जप्त करण्यात यावी व अशा वाळू/रेती गटाचा फेरलिलाव करण्यात यावा.

(२) कोणत्याही कारणास्तव वाळू /रेती लिलाव रद्द करण्यात आल्यास अशा वाळू/रेतीगटाचा नव्याने लिलाव करण्यात यावा.

(३) फेरलिलाव किंवा नव्याने लिलाव केल्यास पूर्वीच्या लिलावाच्या किंमतीपेक्षा कमी किंमत आल्यास फरकाची रक्कम पूर्वीच्या लिलावधारकाकडून जमीन महसूलाची थकबाकी म्हणून वसूल करण्यात यावी. तथापि, फेरलिलावात पूर्वीच्या किंमतीपेक्षा अधिक किंमत आल्यास त्यावर पूर्वीच्या लिलावधारकाचा कोणताही हक्क राहणार नाही.

ब) (i) लिलावात ठेवण्यात आलेल्या एखाद्या वाळू/रेती गटाकरिता हातच्या किंमतीपेक्षा (अपसेट प्राईसपेक्षा) कमी देकार प्राप्त झाल्यास किंवा देकार प्राप्त न झाल्यास त्याची सविस्तर कारणे नोंदवून त्या वाळू/रेती गटाचा दोनदा फेरलिलाव करण्यात यावा.

(ii) दोनदा फेरलिलाव करूनही, अशा वाळू/रेतीगटासाठी हातच्या किंमतीपेक्षा (अपसेट प्राईसपेक्षा) जास्त देकार प्राप्त न झाल्यास किंवा देकार प्राप्त न झाल्यास त्याची सर्वसाधारण कारणे नोंदविण्यात यावी. अशा वाळू/ रेती गटाची हातची किंमत मुळ हातच्या किंमतीपेक्षा जास्तीत जास्त २५ % पर्यंत कमी करून त्या वाळू/रेतीगटाचा फेरलिलाव करण्यास विभागीय आयुक्तांची अनुमती घेण्यात यावी. ही प्रक्रिया १५ दिवसांच्या कालावधीत पूर्ण होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.

(iii) वरीलप्रमाणे कार्यवाही करूनही जे वाळूगट लिलावात जाणार नाहीत यापैकी कोणतेही वाळूगट महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळासाठी राखीव ठेवण्याचे अधिकार जिल्हाधिकारी यांना राहतील.

(iv) सदर वाळूगटातून वाळू उत्खननाची कार्यवाही महामंडळ स्वतः किंवा ग्रामपंचायतीमार्फत करू शकेल.

- (v) अशा वाळूगटामधून उत्खनन केलेल्या वाळूची साठवणूक व विक्रीसाठी डेपो तयार करून पुर्वनिर्धारित किंमतीने वाळूची विक्री महामंडळाकडून करण्यात येईल. वाळूच्या विक्रीपासून प्राप्त रकमेमधून शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम शासनजमा करावी लागेल व उर्वरित रक्कम महामंडळाचे उत्पन्न राहिल.
- (vi) महामंडळाकडून विक्री करण्यात येणाऱ्या वाळूच्या वाहतूकीसाठी संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्याकडून वाहतूक पास देण्यात येतील.
- (vii) अशा प्रकरणांमध्ये उपरोक्त परिच्छेद क्रमांक IV नुसार ग्रामपंचायतीस देय निधी ग्रामपंचायतींना अनुज्ञेय राहणार नाही.

क) शासनाच्या महसूलाचे नुकसान होवू नये यासाठी, जप्त वाळू/रेती साठ्याच्या लिलावाबाबत वरीलप्रमाणे कार्यवाही केल्यावरही जे वाळूसाठे लिलावात जाणार नाहीत, असे वाळूसाठे जिल्ह्यातील संबंधित शासकीय कामांच्या अंदाजपत्रकात नमूद केलेली वाळूची किंमत किंवा शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम यापैकी जी रक्कम जास्त असेल त्या किंमतीनुसार अशा शासकीय कामांसाठी उपलब्ध करून देण्याकामी परवाने मंजूर करण्याची मुभा जिल्हाधिकाऱ्यांना राहिल.

XII. वाळू / रेती उत्खननासाठी सर्वसाधारण निर्बंध व अटी/शर्ती :-

(१) वाळू / रेती उत्खननासाठी सर्वसाधारण निर्बंध व अटी / शर्ती पुढीलप्रमाणे राहतील व त्यांचा समावेश संबंधित लिलावधारक/परवानाधारकासोबत करावयाच्या करारपत्रात न चूकता करणे अनिवार्य असेल:-

(i) लिलावधारकाने/परवानाधारकाने त्याला मंजूर केलेल्या वाळूगटाच्या ठिकाणी फलक लावून, उत्खनन क्षेत्राची सीमा निश्चित करून सीमा दर्शविणारे खांब उभारणे अनिवार्य राहिल. विहित

केलेल्या क्षेत्राच्या बाहेर वाळू/रेतीचे उत्खनन करता येणार नाही. तसेच लिलावधारकाने जिल्हाधिकारी यांच्या पूर्व परवानगीने सदर वाळूगटाचे कामकाज पाहण्यासाठी नियुक्त केलेल्या उपठेकेदार, व्यवस्थापक व कर्मचारी यांची नावे, पत्ता व जागेचा तपशील दर्शविणारा फलक योग्य ठिकाणी लावणे आवश्यक राहिल.

(ii) माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने विशेष अनुमती याचिका (सी) क्र. १९६२८-१६२९/२००९ मध्ये दि. २७/०२/२०१२ रोजी दिलेले आदेश तसेच नदीपात्रातील पाणी स्वच्छ व शुध्द राहण्यासाठी व नैसर्गिकरित्या पाण्याचे नदीपात्रात वहन होण्यासाठी वाळू/रेती गटातून जास्तीत जास्त ३ मीटर किंवा पाण्याची पातळी यापैकी जे कमी असेल तितक्या खोलीपर्यंत

- किंवा पर्यावरण अनुमतीमध्ये परवानगी दिलेल्या खोलीपर्यंत यापैकी जे कमी असेल तेवढ्या खोलीपर्यंतच लिलावधारक/ परवानाधारकाला वाळू/रेतीचे उत्खनन करता येईल.
- (iii) नदीपात्रातील वाळू थराची जाडी सातत्याने राहण्यासाठी बेंच मार्क निश्चित करून बेंच मार्कच्या खाली कोणत्याही परिस्थितीत वाळूचे उत्खनन करता येणार नाही. निश्चित केलेले बेंच मार्क पडणार नाहीत, तसेच नदीपात्रातील वाळूच्या थराच्या आधारे आजूबाजूच्या विहिरीतील पाण्याची पातळी कमी होणार नाही, याबाबत योग्य ती दक्षता लिलावधारकाने घेणे आवश्यक राहिल.
- (iv) लिलावधारकास लिलावात मंजूर केलेल्या वाळूसाठ्याइतकेच उत्खनन करण्याचा अधिकार प्राप्त होईल.
- (v) वाळू/रेतीचे उत्खनन सकाळी ६.०० ते सायंकाळी ६.०० या कालावधीतच करता येईल. या कालावधीव्यतिरिक्तच्या काळात केलेले उत्खनन अवैध समजून कारवाई करण्यात येईल.
- (vi) कोणत्याही रेल्वे पुलाच्या व रस्ते पूलाच्या कोणत्याही बाजूने ६०० मीटर्स (२००० फुट) अंतराच्या आत वाळूचे उत्खनन करता येणार नाही.
- (vii) कोल्हापूर पध्दतीचे बंधारे असलेल्या ठिकाणी पाटबंधारे विभाग / विभागीय आयुक्त / जिल्हाधिकारी यांनी निश्चित केलेल्या अंतराच्या मर्यादेचे बंधन पाळणे आवश्यक असेल.
- (viii) सार्वजनिक पाणवठा / पाणी पुरवठा व्यवस्था असलेल्या ठिकाणापासून १०० मीटर अथवा भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा निश्चित करेल तेवढ्या अंतरापलिकडे उत्खनन करणे आवश्यक राहिल.
- (ix) रस्ते/पायवाट म्हणून वापरण्यात येणाऱ्या जमिनीतून वाळू/ रेती काढता येणार नाही.
- (x) लिलावधारकास नदीपात्रामध्ये वाळू वाहतूकीसाठी मोठी वाहने नेता येणार नाहीत. लिलावधारकाने वाळूगटाच्या नजीकच्या मुख्य रस्त्यावर डेपो तयार करून वाळूगटामधून उत्खनन केलेली वाळू सदर डेपोमध्ये साठवून विक्री करावी. डेपोपर्यंतच्या वाळू वाहतूकीसाठी ट्रॅक्टर, ट्रॉलीचा वापर करावा. वाळू डेपोमध्ये सीसीटीव्ही लावणे अनिवार्य असून, त्याचे फुटेज दर आठवड्याला तहसिलदार यांना सादर करावे.
- (xi) वाळू उत्खननासाठी लिलाव किंवा परवाना देण्यामागे वाणिज्यिक किंवा महसुल मिळविणे हा एकमेव उद्देश नसून, विकास कामासाठी आवश्यक वाळू उपलब्ध व्हावी हा प्रमुख उद्देश आहे. तसेच नदीपात्रात वाळू साठल्याने आजूबाजूच्या परिसरात पुरसदृश्य परिस्थिती उद्भवू नये म्हणून वाळूचे उत्खनन केले जाते. लिलावधारकास लिलाव मंजूर केल्यानंतर किंवा परवाना दिल्यानंतर लिलावधारकाने / परवानाधारकाने वाळूगटाचा

ताबा दिल्याच्या दिनांकापासून एका आठवड्याच्या आत वाळू/रेतीचे उत्खनन सुरु करणे आवश्यक राहिल.

(xii) या व्यतिरिक्त वाळू/रेती उत्खननासंदर्भात इतर अटी व शर्ती **विवरणपत्र** येथे देण्यात आल्या असून, त्या लिलावधारकांवर बंधनकारक असतील.

(२) अवैध उत्खनन अधिक प्रभावीपणे रोखण्याच्या दृष्टीने शासनास कोणताही आर्थिक भार पडणार नाही, अशा अतिरिक्त उपाययोजनांच्या संदर्भात संबंधित जिल्हाधिकारी लिलावधारकांबरोबर करावयाच्या करारनाम्यात तत्संबंधी अटी व शर्तीचा समावेश करू शकतील.

XIII. वाळू / रेती उत्खननासाठी वापरावयाची साधने:-

१. नदीपात्रात निश्चित केलेल्या वाळूगटातून वाळूचे उत्खनन अयांत्रिकी पद्धतीने (Manual method) करावे लागेल.

२. Sustainable Sand Mining Guidelines २०१६ व Sand Mining Framework २०१८ मधील सूचना तसेच केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालय व पर्यावरण अनुमतीमध्ये समाविष्ट असलेल्या अटी व शर्तीनुसार वाळू / रेती उत्खननासाठी वापरावयाची साधने निश्चित करण्याची जबाबदारी उपलब्ध वाळूसाठा व भौगोलीक स्थानिक परिस्थिती विचारात घेऊन जिल्हास्तरीय समिती यांची राहिल.

XIV. प्रतिबंधात्मक उपाययोजना :-

वाळूचे अवैध उत्खनन व वाहतुक होणार नाही यासाठी संबंधित जिल्हाधिकारी/विभागीय आयुक्त यांनी पुढीलप्रमाणे कार्यवाही करावी :-

१) प्रत्येक वाळूगटांमधील वाळू वाहतूकीसाठी एकच रस्ता ठेवण्यात यावा.

२) जिल्हाधिकारी यांनी वाळूगट असलेल्या भागातील मोक्याच्या ठिकाणी चेकनाके निश्चित करावे. अशा निश्चित केलेल्या चेकनाक्यावर शासनाने निश्चित केलेल्या प्रमाणकानुसार जिल्हा नियोजन समिती यांच्याकडून निधी उपलब्ध करून वजनकाटा बसविण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी.

३) (अ) प्रत्येक वाळूगटाच्या ठिकाणी २४/७ छायाचित्रण होण्यासाठी लिलावधारकामार्फत CCTV बसविण्यात यावेत. यापैकी किमान एक CCTV कॅमेरा वाहतूकीच्या साधनात ज्या ठिकाणी वाळू भरण्यात येते त्या ठिकाणी बसविण्यात यावा व वाळूगटातील वाळूची वाहतूक करणारी सर्व वाहने गावातील ज्या ठिकाणावरून ये-जा करतात त्या ठिकाणाच्या छायाचित्रणासाठी वापरण्यात यावा. वाळूगटाच्या

ठिकाणी बसविलेल्या CCTV ची किंमत लिलावधारकांना सोसणे आवश्यक राहिल. तसेच लिलाव न झालेल्या वाळूगटातील वाळूची अवैध वाहतूक होवू नये यासाठी ज्या ठिकाणाहून वाहतूक होण्याची शक्यता आहे, अशा ठिकाणीही सीसीटीव्ही कॅमेरे बसविण्यात यावे व यासाठी जिल्हा नियोजन समिती यांच्याकडून निधी उपलब्ध करून घेण्याबाबत कार्यवाही करण्यात यावी.

(ब) लिलावधारकांनी बसविलेल्या CCTV चा Address जिल्हाधिकारी / विभागीय आयुक्त व शासनाच्या महसूल व वन विभागाकडे देणे आवश्यक राहिल. लिलावधारकाने वाळू उत्खनन व वाहतुकीचे छायाचित्रण असलेली सीडी दर १५ दिवसांनी तहसिलदार कार्यालयात जमा करणे अनिवार्य राहिल.

(क) तहसिलदारांनी सदर सीडी मधील छायाचित्रण आपल्या अधिनस्त यंत्रणेमार्फत तपासून घ्यावे. संबंधित तहसिलदार व उप विभागीय अधिकारी यांनी अधूनमधून स्वतः देखील अशा छायाचित्रणाची तपासणी करावी. अशा तपासणीत सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरा काही काळासाठी बंद असल्याचे निदर्शनास आल्यास, मंजूर वाळूसाठा व वाळू उत्खननासाठी उपलब्ध दिवस यानुसार दरदिवशी करावयाचे उत्खनन विचारात घेऊन, जेवढे दिवस सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरा बंद होता, तेवढे दिवस सरासरी उत्खनन केले, असे गृहीत धरून लिलावाच्या रकमेनुसार प्रतीब्रास रक्कम परिगणीत करून त्या दराने सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरा बंद असलेल्या कालावधीत उत्खनन केलेल्या वाळूच्या रक्कमे एवढी दंडात्मक रक्कम लिलावधारकाकडून वसूल करण्यात यावी. एखाद्या दिवशी कितीही कालावधीसाठी सी.सी.टी.व्ही बंद असला, तरीही पूर्ण दिवसासाठी सी.सी.टी.व्ही. बंद असल्याचे समजून वरील प्रमाणे दंडात्मक रकमेची आकारणी व वसूली करण्यात यावी.

४) प्रत्येक गाव कामगार तलाठयाने त्याच्या कार्यक्षेत्रातील वाळूगटास नियमितपणे भेट देणे आवश्यक राहिल. त्यासाठी संबंधित लिलावधारकाकडे तहसिलदारांनी प्रमाणित करून दिलेली भेटवही ठेवणे बंधनकारक असेल. तलाठयाने वाळूगटास भेट दिल्यानंतर दैनंदिन भेट वहीमध्ये त्याची नोंद करून दिनांकित स्वाक्षरी करावी.

५) संबंधित मंडळ अधिकाऱ्यानेही नियमितपणे त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील वाळूगटाची पाहणी करून, त्याची नोंद उक्त दैनंदिन भेट वहीमध्ये करून, दिनांकित स्वाक्षरी करावी.

६) संबंधित तहसिलदार, उपविभागीय अधिकारी व अपर जिल्हाधिकारी यांनी त्यांच्या क्षेत्रातील वाळूगटाला वेळोवेळी आकस्मिक भेट देऊन त्याची दैनंदिन भेटवहीत नोंद करून, दिनांकित स्वाक्षरी करावी.

- ७) अधिकाऱ्यांनी रेतीगटाची तपासणी करताना खालील बाबी कटाक्षाने पहाव्यात :-
- (अ) उत्खननास प्रारंभ केल्यापासून तपासणीच्या दिनांकापर्यंत उत्खनन केलेल्या वाळूचे परिमाण व तपासणीच्या दिवसापर्यंत उत्खननाच्या ठिकाणी असलेला वाळूसाठा.
- (ब) संबंधित तलाठी व ग्रामसेवक तसेच संबंधित लिलावधारक यांच्यासमक्ष दरमहा वाळूगटामधील उत्खननाची मोजणी करण्यात यावी.
- (क) नदीपात्रात पूल असल्यास त्या पुलाच्या आजूबाजूस तसेच बेंच मार्कच्या आजूबाजूस व बेंच मार्कच्या खाली वाळू उत्खनन केले जात आहे किंवा कसे याची पहाणी करण्यात यावी व त्याची नोंद भेटवहीत घेण्यात यावी.
- (ड) नदीच्या काठाजवळच्या लगतच्या भागामध्ये उत्खनन केले जाते आहे किंवा कसे, व त्याकरिता पोकलेन/ जेसीबी यांसारख्या यांत्रिक साधनांचा वापर करण्यात आला आहे किंवा कसे,
- (इ) उत्खनन केलेला वाळू साठा विहित अंतरापर्यंत करण्यात आलेला आहे किंवा कसे,
- ८) जिल्हाधिकाऱ्यांनी तपासणीची वरील मानके काटेकोरपणे पाळली जात आहेत किंवा कसे याची खात्री करून घ्यावी. तपासणीनंतरही एखाद्या अधिकाऱ्याच्या कार्यक्षेत्रात अवैध वाळू उत्खनन/ वाहतूक अव्याहतपणे होत असल्याचे निष्पन्न झाल्यास, संबंधित अधिकाऱ्याचे अवैध उत्खनन/वाहतूक करणाऱ्या व्यक्तींशी संगनमत आहे असे गृहीत धरून संबंधिताविरुद्ध शिस्तभंगाच्या कारवाईचा प्रस्ताव विभागीय आयुक्तांमार्फत शासनास सादर करण्यात यावा.

XV. सनियंत्रण :-

- (अ) वाळू वाहतूकीसाठी केन्द्र शासनाच्या/राज्य शासनामार्फत वेळोवेळी निर्गमित करण्यात येणाऱ्या निदेशांनुसार सनियंत्रण प्रकियेचा वापर करणे अनिवार्य राहिल. तसेच वाळूच्या अवैध उत्खनन/वाहतूकीस प्रभावीपणे आळा घालण्याच्या दृष्टीने उक्त सनियंत्रण प्रकियेबरोबरच शासनास कोणताही आर्थिक भार पडणार नाही, अशा प्रणालीचा वापर करण्याची संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांना मुभा राहिल.
- (ब) गौण खनिजाच्या अवैध उत्खनन/वाहतूकीवर प्रभावी नियंत्रण ठेवणे शक्य व्हावे, यासाठी तहसिल, उप विभाग, जिल्हा स्तरावर व विभागीय स्तरावर पोलीस, परिवहन विभागातील अधिकारी/कर्मचारी व महसूल अधिकारी / कर्मचारी यांची स्वतंत्र भरारी / दक्षता पथके अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी व विभागीय आयुक्त यांनी निर्माण

करावी. सदर पथकांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील अवैध उत्खनन व वाहतूकीस अटकाव करणे ही या पथकाची सामुहीक जबाबदारी राहिल.

(क) गौण खनिजाच्या अवैध उत्खनन /वाहतूकीची घटना वा प्रकरण ज्या महसूल अधिकारी / कर्मचारी यांच्या कार्यक्षेत्रात उघडकीस येईल, ते अधिकारी / कर्मचारी सदर प्रकरणात जबाबदार आहेत काय याची कसून तपासणी करण्यात यावी. तपासणीमध्ये संबंधित स्थानिक अधिकारी / कर्मचारी अवैध उत्खननाकडे हेतुतः दुर्लक्ष करित असल्याचे आढळून आले किंवा त्यांनी अवैध उत्खनन / वाहतूकीवर पुरेसे नियंत्रण न ठेवल्याचे आढळल्यास त्या अधिकारी / कर्मचारी यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करुन, त्यांच्याविरुद्ध प्रचलित नियमानुसार शिस्तभंगविषयक कारवाई करण्यात यावी.

(ड) वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/वाहतूकीसंबंधीच्या तक्रारी/निनावी तक्रारी online करण्यासाठी प्रणाली तयार करण्यात यावी. सदर प्रणालीत तक्रारीस/ निनावी तक्रारीस online तक्रार क्रमांक देण्याबाबत तरतुद असावी. वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/ वाहतूकीच्या तक्रारी करण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी Toll Free Number उपलब्ध करून देण्यात यावा. तसेच वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/ वाहतूकीच्या तक्रारी/ निनावी तक्रारी संदर्भात प्रत्येक जिल्हाधिकारी/उपविभागीय अधिकारी/ तहसिलदार कार्यालयांनी नोंदवही ठेवावी. सदर नोंदवहीत तक्रारीबाबत संपूर्ण माहिती व सदर तक्रारीच्या अनुषंगाने केलेल्या कार्यवाहीची सविस्तर माहिती ठेवण्यात यावी. तसेच सदर तक्रारी/निनावी तक्रारीबाबतची माहिती ऑनलाईन उपलब्ध करुन देण्यात यावी.

XVI. उत्खननाबद्दल मासिक अहवाल:-

प्रत्येक जिल्हयामध्ये एकूण वाळूघाट किती आहेत, त्यापैकी किती वाळूघाटांचा लिलाव झाला, किती वाळूघाटांचा लिलाव झाला नाही, या लिलावात शासनास किती महसूल प्राप्त झाला, प्रत्येक वाळूघाटातून दर महिन्याला किती ब्रास वाळू उत्खनन करण्यात आली, तसेच जिल्हयामध्ये अवैध उत्खननाची किती प्रकरणे प्रत्येक महिन्याला उघडकीस आली व किती प्रकरणात संबंधितांवर गुन्हे दाखल करण्यात आले, याबाबतचे मासिक विवरणपत्र अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी यांनी शासनास व संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय यांना सादर करावे.

XVII. ग्राम दक्षता समिती -

ज्या गावात वाळूसाठे असतील अशा गावात ग्राम दक्षता समिती स्थापन करण्यात यावी. या समितीची रचना पुढीलप्रमाणे असावी :-

(१) ग्रामपंचायतीचे सरपंच	-	अध्यक्ष
(२) ग्राम सेवक	-	सदस्य
(३) पोलीस पाटील	-	सदस्य
(४) कोतवाल	-	सदस्य
(५) तलाठी	-	सदस्य सचिव

ग्रामदक्षता समितीची दर पंधरा दिवसांनी एक बैठक घेणे आवश्यक असेल, वाळू/रेतीचे अवैध उत्खनन होत असल्यास त्याला आळा घालण्यासाठी ग्रामदक्षता समितीच्या काही शिफारशी असल्यास त्या संबंधित तहसिलदार व जिल्हाधिकारी यांच्याकडे सादर करण्यात याव्यात.

XVIII. जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान निधीमधून संबंधित ग्रामपंचायतीसाठी निधी :-

केंद्र शासनाने खाण व खनिजे (विकास व विनियमन) सुधारणा अधिनियम, २०१५ मधील कलम ९ (ब) मध्ये राज्य शासनाने अधिसूचनेद्वारे खनिकर्मांमुळे बाधित प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान स्थापन करण्याची तरतूद केली आहे. त्यानुसार शासन अधिसूचना उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग क्रमांक एमडीएफ ०६१५/५१/प्र.क्र.३४/उदयोग-९, दिनांक १.०९.२०१६ अन्वये, खनिकर्म जिल्ह्यातील पर्यावरण दर्जा वाढ करण्याच्या अनुषंगाने अन्य उपाययोजनाकरिता अनुज्ञेय असलेला निधीमधून पर्यावरण विषयक बाबींसाठी होणारा खर्च भागविण्यात यावा.

जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान स्थापन करून, सर्व प्रकारच्या गौण खनिज खाणपट्टाधारक, परवानाधारक तसेच वाळू लिलावधारकाकडून शासनास जमा करण्यात येणाऱ्या स्वामित्वधनाच्या रकमेच्या १० टक्के रक्कम जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानसाठी अंशदान म्हणून घेण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. सदर निधीमधून ग्रामपंचायती क्षेत्रातील रस्ते, आरोग्य, इत्यादी साठी निधी देय आहे.

शासन अधिसूचना उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग क्रमांक एमडीएफ ०६१५/५१/ प्र.क्र.३४/उदयोग-९, दिनांक १.०९.२०१६ अन्वये, जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान निधीमध्ये जमा होणा-या रकमेच्या पाच टक्केपेक्षा जास्त नाही अशी रक्कम प्रशासकीय किंवा आस्थापना खर्च भागविण्यासाठी खर्च करता येते. सदर मर्यादेच्या अधिन राहून उक्त निधीतून खालील बाबींकरिता गरजेनुसार खर्च करता येऊ शकेल:-

१. अवैध उत्खनन व वाहतूक रोखण्यासाठी करावयाच्या आवश्यक उपाययोजना करणे.

२. जप्त केलेले वाहन बंद स्थितीत असल्यास सदर वाहन सुरक्षित स्थळी हलविण्यासाठीच्या उपाययोजना करणे.
३. जप्त केलेल्या वाळूसाठ्याचे संरक्षण करण्यासाठी व क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांच्या संरक्षणासाठी सुरक्षारक्षक नियुक्त करणे.
४. दक्षता व निरीक्षण पथकासाठी खाजगी वाहने भाड्याने घेणे.
५. वाळू उपलब्धतेचा अंदाज काढणे, वाळू उत्खननाचे पर्यवेक्षण व सनियंत्रण याकरीता नावीन्यपूर्ण प्रकल्प/ तंत्रज्ञान विकसीत करणे.

XIX. वाळू/रेती उत्खननातील अडचणी व तक्रारीसंदर्भात जिल्हास्तरीय तक्रार निवारण समिती :-

जिल्हास्तरीय वाळू सनियंत्रण समिती लिलाव झालेल्या वाळू/रेती गटांतून वाळू उत्खननासाठी लिलावधारकास येणाऱ्या अडचणी व विविध व्यक्ती व संस्थांकडून वाळू उत्खननाबाबत करण्यात येणाऱ्या पर्यावणविषयक तक्रारींचे देखील कामकाज पाहिल.

(अ) एकदा अत्युच्च बोली स्वीकारून अंतिम करण्यात आलेल्या लिलावात वाळू उत्खनन करण्यास लिलावधारकास काही अडचणी / अडथळे आल्यास, त्यांनी याबाबत संबंधित तहसिलदार यांच्याकडे अर्ज सादर करावा. संबंधित तहसिलदार यांनी अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर त्या वाळू गटातून उत्खनन करण्यास येणाऱ्या अडचणींची चौकशी करून त्याबाबतचा अहवाल उक्त समितीसमोर सादर करावा. सदर अहवालावर उक्त समितीने १५ दिवसांत निर्णय घेणे आवश्यक राहिल.

(ब) तसेच रेती / वाळू स्थळातून लिलावांच्या अटी / शर्तीचे उल्लंघन करून वाळूचे उत्खनन होते, अवैध / नियमबाह्य वाळू उत्खननामुळे नदी काठच्या गावातील पिण्याच्या व शेतीच्या पाण्यावर विपरीत परिणाम होतो, वाळूच्या वाहतूकीमुळे नदी काठच्या शेतीची/ रस्त्यांची हानी होते, अशा स्वरूपाच्या तक्रारी विविध व्यक्ती व संस्थांकडून प्राप्त झाल्यास, अशा तक्रारीची तहसिलदार यांनी चौकशी करून त्याबाबतचा अहवाल उक्त समितीसमोर सादर करावा. सदर अहवालावर उक्त समितीने १५ दिवसांत निर्णय घेणे आवश्यक राहिल.

(क) लिलावधारकास वाळू उत्खनन करण्यास होणाऱ्या स्थानिक विरोधामुळे किंवा त्याच्या नियंत्रणाबाहेरील व नैसर्गिक सबळ कारणामुळे वाळूचे उत्खनन करता येत नसल्यास लिलावधारकाने त्वरीत जिल्हास्तरीय समितीसमोर अर्ज करावा. याप्रमाणे लेखी अर्ज प्राप्त झाल्यास, सदर समितीने अशा वाळू / रेती स्थळाना प्रत्यक्ष भेट देऊन, त्या वाळू/रेती स्थळाचे पुनश्चः सर्वेक्षण करावे, तसेच तक्रारीतील अन्य मुद्द्यांबाबत स्थानिक चौकशी करावी व समितीच्या बैठकीत त्यावर विचार विनिमय करून, संबंधित वाळू / रेती गटातून वाळूचे

उत्खनन चालू ठेवण्याविषयी किंवा ते बंद करण्याबाबत १५ दिवसांत उचित निर्णय घ्यावा व तो निर्णय संबंधीत लिलावधारक, तक्रारदार व क्षेत्रिय महसूल अधिका-यांना कळवावा. जिल्हास्तरीय समितीने वाळूगटाच्या सर्वेक्षणाच्यावेळी व्हिडीओ चित्रीकरण करण्याची दक्षता घ्यावी.

(ड) ज्या तक्रारदाराला त्याच्या तक्रारीच्या संदर्भात समितीने घेतलेला निर्णय मान्य नसेल, अशा तक्रारदाराला त्याबाबत संबंधीत विभागीय आयुक्तांकडे अपिल करता येईल. संबंधीत विभागीय आयुक्त जिल्हास्तरीय समितीने घेतलेल्या निर्णयाचा फेरविचार करून कोणत्याही परिस्थितीत १५ दिवसात उचित निर्णय घेतील. सदर निर्णय संबंधित तक्रारदार व संबंधित जिल्हाधिकारी यांना कळविण्यात येईल.

(इ) वरीलप्रमाणे वाळू उत्खननासंदर्भात प्राप्त तक्रारीच्या अनुषंगाने सदर समितीने चौकशी करून, ज्या वाळूगटातील वाळूचे उत्खनन बंद करण्याविषयी निर्णय घेतला असेल, अशावेळी लिलावधारकासोबत करण्यात आलेला करारनामा तात्काळ रद्द करण्यात यावा. तसेच संबंधित लिलावधारक यांना लिलावाची रक्कम अथवा यथास्थिती उत्खनन न करता आलेल्या वाळूची रक्कम परत करण्याबाबत सदर शासन निर्णयातील परिच्छेद XX मधील तरतुदीनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

(ई) लिलावाने दिलेल्या ठेक्याच्या कालावधीत ठेका रद्द केल्यास किंवा लिलावधारकास वाळू/रेती उत्खनन करण्यास बंदी घातल्यास लिलावधारकास शासनावर खटला भरता येणार नाही.

XX. अवैध उत्खनन कारवाईत जप्त वाळू/रेती साठ्याच्या विल्हेवाटीबाबत अनुसरावयाची कार्यपध्दती:-

(१) शासनाच्या महसूलाचे नुकसान होऊ नये यासाठी, जप्त वाळू/रेती साठे जिल्ह्यातील संबंधित शासकीय कामांच्या अंदाजपत्रकात नमूद केलेली वाळूची किंमत किंवा शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम यापैकी जी रक्कम जास्त असेल त्या किंमतीनुसार शासकीय कामांसाठी उपलब्ध करून देण्याकामी परवाने मंजूर करण्याची मुभा जिल्हाधिकाऱ्यांना राहिल.

(२) उपरोक्त क्र. (१) नूसार कार्यवाही करणे शक्य नसल्यास जप्त केलेल्या वाळूसाठा चोरी होऊ नये, पावसाच्या पाण्यामुळे वाळू वाहून जाऊ नये, धूप होऊन वाळूसाठा कमी होऊ नये, यादृष्टीकोनातून जप्त केलेल्या वाळूसाठ्याचा लिलाव एक महिन्याच्या आत करण्यात यावा.

(३) जिल्ह्यात लिलावात गेलेल्या वाळू/रेतीच्या सरासरी प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन किंमतीनुसार जप्त केलेल्या वाळू/रेतीसाठी हातची किंमत निश्चित करण्यात यावी. (लिलाव झाले नसल्यास मागील वर्षाच्या लिलावात गेलेल्या वाळू/रेतीच्या सरासरी प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन किंमतीनुसार हातची किंमत निश्चित करण्यात यावी)

(४) निश्चित केलेल्या हातच्या किंमतीनुसार जप्त केलेल्या वाळूसाठीचा लिलाव उपविभागीय अधिकारी यांनी करावा.

XXI. लिलावाची रक्कम परत करण्यासंबंधी कार्यपध्दती :-

१) लिलावाची रक्कम परत करण्यासंबंधीची कारणे व अधिकार :-

(अ) वाळूगटाचा यशस्वीरित्या लिलाव झाल्यानंतर लिलावधारकाने लिलावाची रक्कम तसेच इतर संबंधित रकमा शासनजमा केल्यानंतर संबंधित लिलावधारक यांना काही अपरिहार्य कारणास्तव वाळूगटाचा ताबा देणे शक्य झाला नसेल/ होत नसेल अशा प्रकरणांत जिल्हास्तरीय समितीने गरज असल्यास स्थळ पहाणी करुन, वाळूगटाचा ताबा देणे शक्य नाही, असा अहवाल शिफारशीसह सादर केल्यास लिलावाची संपूर्ण रक्कम परत करण्याबाबत विचार करता येईल.

(ब) लिलावधारक यांनी लिलावाची रक्कम तसेच इतर संबंधित रकमा शासनजमा केल्या असतील आणि कोणत्याही न्यायालयीन आदेशाने किंवा शासनाच्या तसेच वरीष्ठ प्राधिकरणाच्या आदेशाने वाळू उत्खननास स्थगिती देण्यात आली असेल, अशा प्रकरणांत ज्या कालावधीसाठी स्थगिती देण्यात आली आहे, त्या कालावधीच्या प्रमाणात लिलावाची प्रमाणशीर रक्कम परत करण्याबाबत विचार करता येईल.

(क) अन्य कोणत्याही कारणास्तव वाळू उत्खनन करणे शक्य झाले नसेल/होत नसेल (उदा. ग्रामस्थांचा विरोध, प्रशासकीय यंत्रणांचा विरोध) अशा प्रकरणांत जिल्हास्तरीय समितीने प्रत्यक्ष स्थळ पहाणी करुन, लिलावधारक तसेच ग्रामस्थांनी दिलेल्या कारणांची खातरजमा करुन, संबंधित वाळूगटातून वाळूचे उत्खनन करणे शक्य आहे किंवा कसे, याबाबत सुस्पष्ट शिफारशीसह अभिप्राय जिल्हाधिकारी यांना सादर करावेत. जिल्हाधिकारी यांनी जिल्हास्तरीय समितीने वाळू उत्खनन न करता येण्याबाबत दिलेल्या कारणांची तपासणी करुन, सदर कारणे समर्पक असल्यास लिलावस्थळाचा ताबा परत घ्यावा व संबंधित लिलावधारक यांना लिलावाची रक्कम/प्रमाणशीर रक्कम परत करण्यासंबंधीचा स्वयंस्पष्ट प्रस्ताव शिफारशीसह विभागीय आयुक्त यांच्यामार्फत शासनास सादर करावा.

(२) लिलावाची प्रमाणशीर रक्कम परत करण्याकामी परिगणना :-

(अ) लिलावाची देकाराची रक्कम व लिलावातील अंदाजीत वाळूसाठा यानुसार वाळूची प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन किंमत परिगणीत करण्यात यावी.

(ब) लिलावातील अंदाजीत वाळूसाठा व वाळू उत्खननासाठी उपलब्ध कालावधी यानुसार दरदिवशी उत्खनन करावयाच्या वाळूचे सरासरी परिमाण निश्चित करण्यात यावे. लिलावधारकास ज्या कालावधीसाठी वाळू उत्खनन स्थगित/बंद ठेवावे लागले तो कालावधी व दरदिवशी उत्खनन करावयाच्या वाळूचे सरासरी परिमाण यानुसार स्थगित/बंद कालावधीमध्ये उत्खनन करता येऊ न शकलेला वाळूसाठा निश्चित करण्यात यावा.

(क) वरील क्रमांक (ब) नुसार निश्चित केलेला वाळूसाठा व प्रत्यक्षात उत्खनन न करता आलेला वाळूसाठा यापैकी जो कमी असेल, तेवढ्या वाळूसाठी वरील क्रमांक (अ) येथील प्रतिब्रास किंवा यथास्थिती प्रतिमेट्रीक टन दरानुसार लिलावधारकास देय रकमेची परिगणना करण्यात यावी.

(३) खालील कारणास्तव लिलावाची रक्कम परत करण्यात येणार नाही :-

वाळू/रेती निर्गती धोरणातील अटी व शर्ती तसेच निविदा सूचनेतील अटी व शर्तीनुसार लिलावधारकाने लिलावात भाग घेण्यापूर्वी, वाळूस्थळात अपेक्षित वाळूसाठा आहे किंवा नाही, वाहतूकीसाठी आवश्यक रस्ते उपलब्ध आहेत किंवा नाहीत याची खात्री करणे आवश्यक आहे. तसेच, परवानगी दिलेल्या साधनांच्या सहाय्याने वाळूचे उत्खनन करण्याची जबाबदारी लिलावधारकाची आहे. त्यामुळे वाळूस्थळात अपेक्षित वाळूसाठा नाही, वाहतूकीसाठी आवश्यक रस्ते उपलब्ध नाहीत, वाळूगटात पाणी आहे, मातीमिश्रीत वाळू आहे, वाळू उत्खननासाठी सक्शन पंपाची परवानगी मिळली नाही अशा कारणास्तव लिलावाच्या रकमेचा परतावा अनुज्ञेय असणार नाही.

XXII. वाळू/रेती निर्गतीबाबत अथवा त्याअनुषंगाने यापूर्वी निर्गमित करण्यात आलेल्या शासन निर्णय, शासन ज्ञापन, शासन परिपत्रक अथवा शासन पत्रान्वये देण्यात आलेले आदेश, सूचना जर या शासन निर्णयातील काही तरतूदींशी विसंगत असतील तर अशा प्रकरणी या शासन निर्णयातील तरतूदी अंतीम समजून त्यानुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

सदर शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ३२७/२०१९/व्यय-९, दिनांक १४/०८/२०१९ अन्वये प्राप्त झालेल्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१९०९०३१८०५०९७४१९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(रमेश चव्हाण)
शासनाचे उप सचिव

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन मलबार हिल, मुंबई.
- २) मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) सर्व मा.मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) सर्व मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) सर्व मंत्रालयीन विभाग.
- ६) सर्व विभागीय आयुक्त.
- ७) सर्व जिल्हाधिकारी.
- ८) सर्व उपविभागीय अधिकारी.
- ९) सर्व तहसिलदार.
- १०) संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर.
- ११) संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १२) प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपूर.
- १३) महालेखापाल-१, महाराष्ट्र राज्य (लेखा व अनुज्ञेयता), (लेखापरिक्षा), मुंबई.
- १४) महालेखापाल-२, महाराष्ट्र राज्य (लेखा व अनुज्ञेयता), (लेखापरिक्षा), नागपूर.
- १५) सर्व कार्यासने, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
- १६) निवडनस्ती "ख" कार्यासन, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

विवरणपत्र

वाळू/रेती लिलावाच्या अनुषंगाने इतर अटी व शर्ती :-

- (१) लिलावधारकाला नदीपात्रातून /नाल्यातून रेती /वाळू उत्खनन करण्यासाठी ज्या क्षेत्राचे वाटप केले असेल त्याक्षेत्रातून रेती/वाळू उत्खनन करताना नैसर्गिक संपत्तीस व पर्यावरणास धोका होणार नाही याची सर्व खबरदारी लिलावधारकाने घ्यावयाची आहे.
- (२) लिलावधारकाने गावक-यांच्या निस्तार हक्कांस बाधा पोहोचविता कामा नये.
- (३) लिलावधारकाने रेती / वाळूचे केलेले उत्खनन, विक्री व वाहतूक केलेल्या रेतीबाबतची दैनंदिन हिशोब नोंदवही ठेवणे आवश्यक आहे. ही नोंदवही व इतर हिशोब कागदपत्रे जिल्हा खनिकर्म अधिकारी, खनिकर्म निरीक्षक, महसूल अधिकारी तसेच जिल्हाधिकारी व भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयातील निरीक्षण करणा-या अधिका-यांसाठी उत्खननाच्या जागेवर उपलब्ध करून द्यावीत.
- (४) लिलावधारकास वाळूची / रेतीची वाहतूक करण्यासाठी परवाना द्यावयाचा असल्यास त्याने सहकारी संस्था/संस्थांना प्राधान्य दिले पाहिजे.
- (५) वाळूची वाहतूक करतांना वाहनातील वाळू प्लास्टिक पेपरने / ताडपत्रीने आच्छादित करूनच वाळूची वाहतूक करणे बंधनकारक आहे. अशी वाहतूक न केल्यास दंडात्मक कारवाई करण्यात यावी.
- (६) लिलावधारकाने त्याच्या लिलावस्थळातील रेती / वाळूची वाहतूक करणा-या वाहनास त्याच्या वहन क्षमते इतक्याच परिमाणाची वाहतूक करावी. वाहनक्षमतेपेक्षा अधिक परिमाणाची रेती / वाळू वाहून नेत असल्याचे आढळून आल्यास त्या वाहनातील संपूर्ण वाळू अवैध आहे असे समजून त्यावर नियमानुसार दंडात्मक कारवाई तसेच क्षमतेपेक्षा जास्त वाहतूकीबाबत मोटर वाहन कायदानुसार कारवाई करावी. दंडनीय कारवाईबरोबर जप्त केलेल्या रेतीचा लिलाव करण्यात यावा.
- (७) रेती/वाळूचे उत्खनन करताना अथवा वाहतूक करताना अपघात झाल्यास लिलावधारकाने अपघाताची माहिती तात्काळ जवळच्या पोलीस ठाण्यात द्यावी.
- (८) लिलावधारकाने नियमात नमुद केल्याप्रमाणे अटी व शर्तीचे तसेच गौण खनिज उत्खनन नियमातील तरतूदी नुसार असलेले नियम (संबंधित विभागास लागू असलेले नियम) आणि महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियमातील तरतूदी नुसार लागू असलेल्या नियमाचे पालन करणे बंधनकारक राहिल. त्याचप्रमाणे लिलावधारकाने रेतीचा/वाळूचा पूर्ण उपयोग गौण खनिज म्हणूनच केला पाहिजे.

(९) रेतीचे/ वाळूचे उत्खनन करतेवेळी जर काही प्रमुख खनिज आढळून आल्यास लिलावधारकाने/ठेकेदाराने विभागीय आयुक्त/जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांच्याकडे सात दिवसात कळविले पाहिजे.

(१०) अंदाजित परिमाणापेक्षा अधिक वाळूसाठी रेतीगटात असल्यास त्यावर लिलावधारकाचा कोणताही अधिकार राहणार नाही व अंदाजित परिमाणापेक्षा अधिक उत्खनन करण्यास लिलावधारकास परवानगी देता येणार नाही, या अटी करारनाम्यात अंतर्भूत कराव्यात.

(११) लिलावाने दिलेल्या क्षेत्रातून करारात नमूद केलेल्या कालावधीत, परवानगी दिलेल्या साधनाच्या सहाय्यानेच वाळूचे/रेतीचे उत्खनन करण्याची जबाबदारी लिलावधारकाची राहिल. वाळू स्थळात अपेक्षित साठा नाही, रस्ते उपलब्ध नाहीत, वाळू स्थळात पाणी आहे, वाळूगटामधील वाळू मातीमिश्रीत आहे अशा तसेच मानवी वा नैसर्गिक आपत्तीच्या कारणास्तव सदर कालावधी कोणत्याही परिस्थितीत वाढवून दिला जाणार नाही व वाळूगट बदलून दिला जाणार नाही.

(१२) उत्खनन केलेल्या किंवा काढलेल्या वाळू/रेतीची साठवणूक, लिलाव ज्या अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिका-याने केला असेल त्याच जिल्ह्यात करावी लागेल व त्यासाठी अकृषक परवान्यासह आवश्यक जमीन उपलब्ध करून घेण्याची जबाबदारी लिलाव धारकाची असेल. वाळू/रेती ठेक्याची मुदत संपण्यापूर्वी ज्या वाळू / रेतीचे उत्खनन केलेले आहे त्या वाळूचा/रेतीचा साठा मुदत संपल्यानंतर १० दिवसात उत्खननाच्या जागेवरून हलविण्यात आला नाही तर तो शासनाच्या मालकीचा होईल. अशा वाळूच्या / रेतीच्या किंमतीबाबत अथवा मालकीबाबत लिलावधारकास अथवा त्यांच्या ठेकेदारास कोणताही हक्क सांगता येणार नाही किंवा त्याबाबत शासनाविरुद्ध दावा करता येणार नाही.

तसेच लिलावाचा कालावधी संपल्यानंतर तसेच १० दिवसाची मुदत संपल्यानंतर कोणत्याही परिस्थितीत वाळू /रेतीसाठी करण्यास परवानगी देता येणार नाही किंवा त्याच्या वाहतुकीसाठी दुय्यम वाहतूक पासेस देण्यात येणार नाहीत. याबाबत लिलावधारकाशी करावयाच्या करारपत्रात अशाप्रकारची अट अंतर्भूत करण्यात यावी.

(१३) शासनाच्या पूर्वपरवानगी शिवाय लिलावधारकास लिलाव / ठेका दुसऱ्या कोणाकडेही हस्तांतरीत करता येणार नाही किंवा दुसऱ्या कोणालाही चालविण्यास देता येणार नाही किंवा लिलावानंतर भागीदारही घेता येणार नाही.

(१४) लिलावधारकाने त्यांना मंजूर केलेल्या वाळूघाटातून उत्खनन केले आहे, त्याबाबतचे विवरणपत्र दर महिन्याच्या १० तारखेला जिल्हाधिकारी यांना सादर करणे सक्तीचे आहे. प्रत्यक्षात अशी विवरणपत्रे लिलावधारकाकडून सादर केली जात नाहीत, असे आढळून येत आहे. त्यामुळे जे लिलावधारक मासिक विवरणपत्र विहित वेळेत सादर करणार नाहीत, त्यांच्याविरुद्ध ठेका रद्द करण्याबाबत तसेच त्यांच्याविरुद्ध दंडात्मक कारवाई करण्याचे अधिकार अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी यांना असतील.

(१५) लिलावधारक, त्यांच्या लिलाव क्षेत्रातील ज्या ठिकाणातून रेती / वाळू काढण्याने धूप होऊ शकेल व त्यामुळे निवासी इमारतींना, घरे अथवा इतर बांधकामे यांना धोका निर्माण होईल अशा ठिकाणातून वाळूचे स्वतः उत्खनन करणार नाही अथवा इतरांना तसे करण्यास परवानगी देणार नाही. अशा प्रकरणी अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी यांचा उत्खनन करण्यास प्रतिबंध करण्याचा निर्णय अंतिम राहिल.

(१६) एकदा अत्युच्च बोली स्विकारून अंतिम करण्यात आलेल्या लिलावात कोणत्याही परिस्थितीत रेती / वाळू उत्खननाचा कालावधी वाढवून देण्याचा अथवा कोणत्याही कारणास्तव रेतीचा / वाळूचा गट बदलून देण्याची मागणी लिलावधारकास करता येणार नाही. उत्खनन केलेल्या वाळूच्या / रेतीच्या वाहतूकीसाठी अस्तित्वात असलेले रस्तेच लिलावधारकाने वापरावयाचे आहेत. तसेच वाहतूकीसाठी वेगळे रस्ते उपलब्ध करून दिले जाणार नाहीत. तसेच वाहतूकीसाठी नवीन रस्ता मिळविण्याची जबाबदारी लिलावधारकाची राहिल. रस्ते उपलब्ध नाहीत किंवा वाहतूकीसाठी बंद आहेत या कारणास्तव कोणत्याही परिस्थितीत रेती/वाळू उत्खननाचा कालावधी वाढवून दिला जाणार नाही अथवा रेती/वाळूघाट बदलून दिला जाणार नाही.

(१७) अवैध वाळू / रेती साठा पकडल्यानंतर महाराष्ट्र जमीन महसूल अधिनियम १९६६ मधील नियम ४८ (७) व (८) नुसार कारवाई करण्यात यावी.

(१८) लिलावधारकाने /परवानाधारकाने वाळू वाहतूकीसाठी वापरण्यात येणाऱ्या वाहनांची माहिती तहसिलदार/ जिल्हाधिकारी यांना देण्यात यावी. कोणत्याही परिस्थितीत वाहनाच्या वहन क्षमतेपेक्षा जास्त वाहतूक होणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.

(१९) अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी यांनी वाळूची वाहतूक करणा-या ट्रकना एकाच प्रकारचा रंग देणे शक्य आहे का याबाबतची शक्यता तपासून पाहून वाळू

वाहतूकीसाठी एकाच प्रकारचा रंग दिलेले ट्रक वापरण्यात येईल, याबाबत लिलावधारकाशी चर्चा करून निर्णय घ्यावा.

(२०) वाळूचे/रेतीचे उत्खनन करताना किंवा ती काढताना खाजगी मालमत्तेस कोणतीही हानी/नुकसान पोहचल्यास त्याची भरपाई करण्याचे दायित्व लिलावधारकावर राहिल. अशा हानीची / नुकसानीची परिगणना सक्षम अधिका-याकडून करण्यात येईल व त्याबाबतचा त्याचा निर्णय अंतिम राहिल व अशी रक्कम जमीन महसूलाच्या थकीबाकीच्या वसूलीप्रमाणे संबंधित लिलावधारकाकडून वसूल करण्यात येईल.

लिलाव/परवानाधारकाने अटी/शर्तीचे उल्लंघन केल्यास करावयाची कारवाई :-

(अ) लिलावधारकांनी आपापसात संगनमत केल्यास, ठराविक वाळू घाटांचा लिलाव पुन्हा पुन्हा लावून सुध्दा कोणीही लिलावधारक बोली बोलण्यास पुढे येत नाहीत व त्यामुळे वाळू घाटाचा लिलाव होऊ शकत नाही. अशा प्रकारे संगनमत करून शासनाच्या महसूलाचे नुकसान करणाऱ्या तसेच अवैध उत्खनन व वाहतूकीसारखे गुन्हे करणाऱ्या लिलावधारकास संपुर्ण राज्यासाठी काळ्या यादीत (Black List) टाकण्यात येईल.

(ब) पर्यावरण अनुमतीमध्ये परवानगी दिलेल्या खोलीपेक्षा जास्त खोल उत्खनन केल्याचे निदर्शनास आल्यास लिलावधारक/परवानाधारकाकडून घेण्यात आलेली अनामत रक्कम जप्त करण्यात येऊन, लिलाव/परवाना रद्द करण्यात यावा. तसेच असे उत्खनन अवैध ठरवून महाराष्ट्र जमिन महसूल संहिता, १९६६ मधील कलम ४८ (७) व (८) मधील तरतुदीनुसार कारवाई करण्यात यावी.

(क) वाळू/रेतीची वाहतूक करणाऱ्या वाहनचालकाकडे वैध बारकोडयुक्त वाहतूक पास आहे किंवा नाही, याची शहानिशा करण्यात यावी. याबाबतच्या निरीक्षणाच्या वेळी संबंधित वाहनचालकाकडे वैध बारकोडयुक्त वाहतूक पास आढळला नाही किंवा वाहतूक पासचा निर्दिष्ट कालावधी संपलेला असेल तर सदर वाळूचे उत्खनन/वाहतूक अवैध समजून त्याविरुद्ध महाराष्ट्र जमिन महसूल संहिता १९६६ मधील कलम ४८ (७) व (८) नुसार कारवाई करण्यात यावी.

(ड) अवैध उत्खनन व वाहतूकीच्या प्रकरणामध्ये संबंधित ठेकेदार / लिलावधारक दोषी आढळल्यास त्यांच्याविरुद्ध प्रचलित नियमानुसार कारवाई करण्यात यावी.

प्रचलित नियमानुसार कारवाई करताना संबंधितांविरुद्ध भारतीय दंड विधि संहिता कलम, ३४, ११४, ३७९, ३९२, ३९३, ३९४, ३९६ इत्यादी कलमांतर्गत गुन्हा दाखल करणे, महाराष्ट्र जमिन महसूल संहिता, १९६६ मधील कलम ४८ (७) मधील तरतुदीनुसार दंडात्मक कारवाई करणे व कलम ४८(८) मधील तरतुदीनुसार वाळू उत्खननासाठी

वापरलेली यंत्रसामग्री व वाहतूकीसाठी वापरलेली वाहने जप्त करणे, अवैध उत्खनन केलेली वाळू जप्त करणे इत्यादी कारवाई करण्यात यावी.

(इ) वाळूच्या अवैध उत्खनन व वाहतूकीच्या प्रकरणात वाळूच्या बाजारभावाच्या आधारे दंडाची आकारणी करण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांनी जिल्हयातील वाळूच्या बाजारभावाची सरासरी काढून दरवर्षी दिनांक १ जानेवारी रोजी वाळूचे बाजारभाव निश्चित करावे व त्यानुसार दंडाच्या रकमेची परिगणना करावी. प्रकरणपरत्वे दंडात्मक कारवाई करण्यापूर्वी संबंधितांना नोटीस देवून त्यांची बाजू ऐकून घेऊन कायद्यातील तरतुदीनुसार स्वयंस्पष्ट आदेश पारित करण्यात यावेत.

तसेच वाळूचे अवैध उत्खनन/ वाहतूकीच्या अनुषंगाने कारवाई करतांना महसूल अधिकारी / कर्मचारी यांच्यावर हल्ले होत असल्याचे निदर्शनास आल्यास किंवा अशा ठिकाणी संघटित गुन्हेगारीचे प्रकार आढळून आल्यास अशा संघटित गुन्हेगारीविरुद्ध “महाराष्ट्र झोपडपट्टी गुंड, हातभट्टीवाले, औषधिद्रव्ये विषयक गुन्हेगार, धोकादायक व्यक्ती व यांच्या विघातक कृत्यांना आळा घालण्याबाबत अधिनियम, १९८१ अधिनियमान्वये कारवाई करण्यात यावी.

(ई) लिलावधारक / परवानाधारक यांनी पर्यावरण अनुमतीमधील अटी व शर्तीचे तसेच पर्यावरण विषयक नियमातील तरतुदींचे पालन करणे बंधनकारक असेल. सदर तरतुदीचे उल्लंघन झाल्यास ते पर्यावरण (संरक्षण) अधिनियम, १९८६ मधील तरतुदीनुसार कारवाईस पात्र राहतील.

(उ) वाळू/रेतीचे उत्खनन करताना किंवा ती काढताना खाजगी मालमत्तेस कोणतीही हानी/नुकसान पोहचल्यास त्याची भरपाई करण्याचे दायित्व लिलावधारकावर राहिल. अशा हानीची / नुकसानीची परिगणना जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांच्याकडून करण्यात येईल व त्याबाबतचा त्यांचा निर्णय अंतिम राहिल व अशी रक्कम जमीन महसूलाच्या थकीबाकीच्या वसूलीप्रमाणे संबंधीत लिलावधारकाकडून वसूल करण्यास पात्र राहिल.
